

101
B
810,09

DUBL. NOD.

Jāņa Kreicberga

F1894.

Atmiņas

par

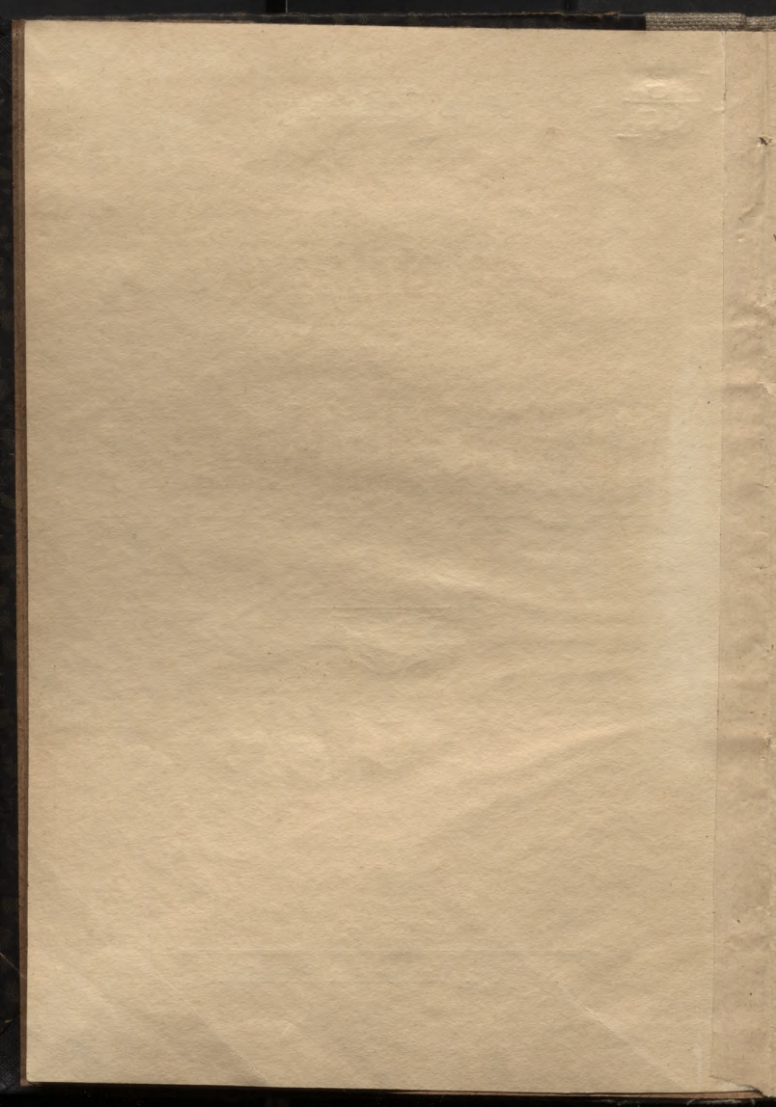
Krišjāni Valdemāru

1925. g.

Krišjāņa Valdemāra Biedrība

B
810.09

DUBL. NOD.

Jāņa Kreicberga

84441
Atmiņas

par

Krišjāni Valdemāru

1925. g.

Krišjāņa Valdemāra Biedrība

Iespiests Kārļa Poļa spiestuvē
Rīgā, Tērbatas ielā № 50

L. V. D.

in. 164948.

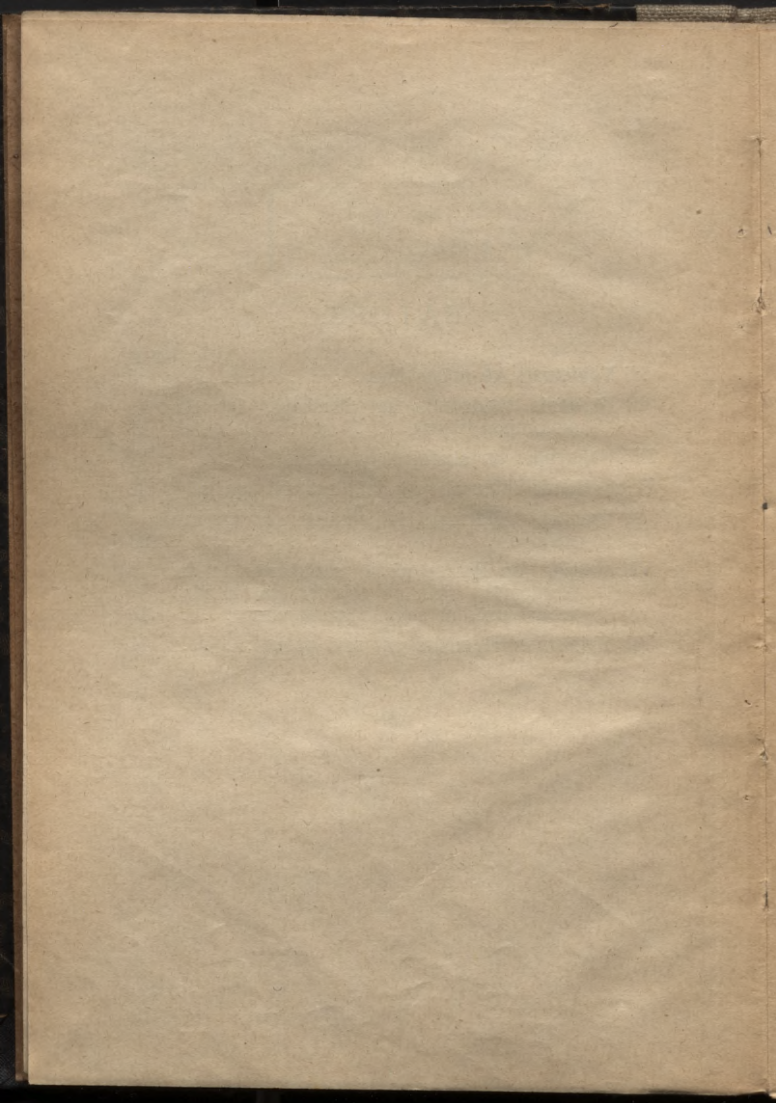
28

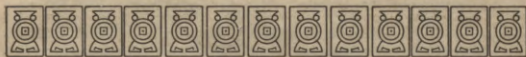

SATURS:

	Lp. p.
I. Valdemars kā mājas tēvs	5
II. Krišjānis Valdemārs kā Maskavas latviešu kolonijas dvēsele	11
III. Valdemārs un studējošā jaunatne	15
IV. Krišjānis Valdemārs kā daiļliteratūras pazinējs	22
V. Krišjānis Valdemārs kā zinātnes draugs un kritiķis	28
VI. Louizes fon Ramm pirmā satikšanās ar Kr. Valdemāru jeb kā Valdemāra kundze iepazinusēs ar savu nākamo vīru	37
VII. Krišjānis Valdemārs par sevi pašu	44

I.

X Valdemārs kā mājas tēvs.

Nonācis „baltmūru“ Maskavā un to kaut cik no ārienes apskatījis, karsti gribēju visā tuvumā aplūkot to vīru, kas jau ģimnazistu gados bija ierosinājis manu fantaziju un valdzinājis manu prātu. Saticies pirmo reizi ar viņu Jelgavā, 1884. gada vasarā Lindes viesnīcā, gribot negribot piedzīvoju ir vilšanos, ir patīkamu pārsteigumu. Pēc tam vairs neiedomājos tautas varoņus tādā veidā un apgaismojumā, kā viņus tēlojuši franču romantiķi Viktors Igo, Lamartins, Dimā u. c. Valdemāram trūka viss ārējais spožums un cildenums; ne viņam bija lepnī vaibsti, ne viņam bija skaļas balsis. Arī diezgan lielais augums neiedvesa, pirmo reizi satiekoties, nekādas īpašas godbijības.

Tas nebija Dantons, Mirabo, tautas tribuns, kas pūli parādoties, galvas un rokas mājienu, acu bārgumu un liesmām, pārkoņa balsi, liek iet šalkām pār klausītāju nerviem, liek nodrebēt un jūsmīgi raudāt, kā arī diēt un smiet. Oratora dāvanu Krišjānim Lielajam nebija, pūļa valdzinātājs, aizrāvējs viņš nekad nav bijis. Tomēr neviens no latvju ievērojamākiem darbiniekiem nava tādā mērā revolucionējis visplašākās masas kā viņš.

Arīgi neveiklais un maz iespaidīgais vīrs ir bijis tomēr tas raugs, kas visu latvju tautas mīklu piesātinājis un piesūcinājis un tad to veidojis pēc sava

gara „ģimja“. Viņš to izdarījis gandrīz nemanot, bez ārēja trokšņa un dižošanās, kā īsts liels burvis. Valdemārs gan neprata burt, bet apbūra gandrīz ikvienu, kas viņam tuvojās bez naida un aizspriedumiem. Es nepazīstu neviena, vienalga, vai tas būtu krievs, vācietis, latvis vai lietuvietis, kas sarunājies laiciņu ar ārīgi nespožo runātāju nebūtu šķīries no viņa ja ne vienmēr kā aprīnotājs un dievinātājs, tad vismaz kā cienītājs un labvēlis.

Nebūdams retors - demagogs masu sapulcēm, Valdemārs bijā rets kabineta runātājs, „en petit comité“. Sarunās ar nedaudziem apmeklētājiem mājas tēva valoda vienmēr plūda brīvi un plaši, bieži sprēgāt sprēgāja no asprātīgu domu dzirkstelēm, laistījās zobgaliņas un humora ugunis. Pa lielākai tiesai viņa runa bija līdzināma lielupes straumei ar dziļdziļu dibenu, virs kuņas kā kuģi ar dziļpeldi ligojas viņa smagi nobriedušās idejas. Viņa smadzenes bija aparats, kas tās nemitīgi ražoja un aprīnojami gaiši un pārliecinoši raidīja dienas gaismā. Viņa argumenti, pierādījumi, motīvi izauga viņa garā kā milzu koki, kuņus viņš izlietoja, vajadzības brīdī kā katapultus pretinieka uzskatu un domu apgāšanai un sadragāšanai. Bet tas notika tikai dusmu un uzbudinājuma brīžos. Visbiežāki viņa argumentācija pārklājās kā neredzams tīkls pār klausītāju prātiem, un nemanot tie kļuva par nevarīgām zivtiņām viņa Petera tīklā. Valdemārs prata vissarežģītākos jautājumus un problemus noskaidrot un iztīrāt tā, kā tie palika saprotami visvienkāršākam, pat bērnu prātam. Viņa intelektam it kā nebija nekādu tumšu vietu, nekādu noslēpumu, nekādu mistēriju, nekādu mīklu.

Grieķu filozofu Heraklitu sauc par „tumšo“ viņa maskētas zimboliskas izteiksmes dēļ. Mūsu lielā Krišjāņa prāts bij tik gaišs, silts un spilgts kā Jāņu saule.

Heine runādams par Francijas lielo valsts vīru Tjeru apgalvo, ka viņš būtu pratis ar savu gaišo prātu izskaidrot pat filozofu Hegela un Kanta vistumšākās vietas. To pašu varētum teikt par mūsu lielāko valstsvīru Valdemāru. Kur viņa prāts iespiedās, tur tapa gaišs, pat vistumšākā domu naktī laistijas un zaigoja viņa domu zvaigznes tā, ka tani ceļinieks vairs nomaldīties nevarēja.

Jūrnieki labprāt mēdz salīdzināt mūsu jūrniecības tēvu ar spožāko bāku. Tads Valdemārs bijis nevien jūrniekiem, bet ikvienam, kas ceļa viņam prasījis.

Interesants ir Maskavas profesora-akademiķa un slavenā finansista Janžula spriedums par Valdemāru. Kādam latvju studentam, kas viņu prasījis, kādu vīru viņš, Janžuls, tam varētu ieteikt par ceļa vadoni, atbildējis: „turaties pie Valdemāra, no tā Jūs varēsāt daudz vairāk mācīties nekā no mums teoretiķiem-profesoriem.“ Šis Janžula uzskats sevišķi vērā liekams tādēļ, ka šis ievērojamais un brutali taisnais zinātnieks autoritates nemēdza atzīt, un pielika visstingrāko mērauklu pat tik ģenialam rakstniekam kā Ļevam Tolstojam, pavisam novārtā likdams viņa tautsaimnieciskās idejas.

Cik nopietnas, līdz pašiem pamatiem pārdomātas bija Valdemāra sarunas ar studējošo jaunatni, sabiedriskiem darbiniekiem un zinātnu vīriem, tikpat viegla, rotaļīga, joku un asprātības pilna bija viņa tērzēšana ar kundzēm un jaunkundzēm. Tādēļ viņa mājā arī tani laikā, kad es tur mēdzu ierasties, t. i. viņa 61—64-tā dzīvības gadā, tādu nekad netrūka. Ja viņa paša kundze to nelika uz vīra birkas, tad viņa bieži būs maldījusēs. Daudz jaunu damu no viņa mājas viesņām man kategoriski apgalvojušas, ka viņām desmit reiz patīkamāka Valdemāra sabied-

riba, nekā jauno brašo studentu tērzēšana, nemaz nerunājot par sieviešu plāpāšanu. No Valdemāra viņas rotādamās mācoties daudz daudz dziļu gudrību, pie tam patikami kavējot laiku.

Nevien skaistais dzimums, arī bērni milēja Valdemārā klausīties, jo arī tiem viņš patika, ir ar savu valodu, ir ar savu izturēšanos. Tā kā Valdemāriem pašiem bērnu nebija, tad viņi bija pieņēmuši audzināšanai kādas trūcīgas angļu ģimenes meitiņu. Pēdējās māsa man stāstījusi, ka Valdemārs bijis sirsniņākais un visai saprātīgs bērnu draugs, kas mazajiem nekad neesot liedzis viņu priekus, un piedēvis tiem labprāt dažas nerātības, arī pret stingras nama mātes nosacījumiem un aizliegumiem.

Tādēļ svētdienās un svētku dienās smiekļi un čalas, rotaļas un dejas, jautras tērzes un nopietnas pārrunas raisījās un plaiksniņās, mainījās un mijās Valdemāru dzīvokli. Pats nama tēvs bija centrs, ap kuru viss grozījās un griezās. Viņš bija iedvesmotājs un ierosinātājs, vienādi ar visiem laipnis un runīgs, valodu veidodams pēc viesu izglītības līmeņa un interešu loka. Lai gan viņš pats nedejoja, tomēr viņš labprāt noskatījās dejošanā un mudināja jauno paauzdi, it īpaši studentus uz dejošanu. Kad es uz viņa jautājumu, kāpēc nedejojot, atbildeju, ka neesu mācījies, viņš atteica „es nožēloju, ka savā laikā arī neesmu to darijis, Jum s vēl laika iemācīties.“ Turpretim rotaļās Valdemārs labprāt piedalījās, un varēja līdzī priecāties ar mums jaunajiem. Dzīvi atceros rotaļas ar savīkstītas kabatas drānas ķeršanu. Ta prasa no ikviena līdzdalībnieka izveicību un uzmanību, tiklab no ķērāja, kā arī no tiem, kas kabatdrānu no viņa sargā un sviež tālāk. Bieži tad notiek, ka paši dalībnieki met vistokliti virsū īpaši vienam, lai to degradētu par ķerāju. Redzēdami, ka Valdemārs ļoti labi saķer un dod tālāk sviežamo, mēs, jaunā pa-

audze, apņēmamiem sviest metamo virsū vienīgi Valdemāram, lai viņu reiz dabūtu ķērājos. Tādas norunas jeb savvērēšanās iznākums parasti tas, ka pie izredzētā upura ķērājs ātri notver kabatdrānu un pats nosēžās viņa vietā. Mēs bijām pārliecināti, ka Valdemārs ar saviem 63 gadu veciem locekļiem nespēs atsist mūsu kopējo uzbrukumu. Tomēr panākumu mums nebija it nekādu. Valdemārs attīstīja tādu apbrīnojamu žīgumu, acīgumu, izmanību, tik dažādu, mainīgu taktiku pie atgaiņošanās un uzbrukšanas, ka mēs visi viens pakal otram tikām izsisti no frontes, bet viņš ātri elpodams, spīguļošām acīm, pietvikušiem vaigiem un ar izsmieķļu smaidiem uz lūpām, lūkojās uz mums kā uzvarētājs. Tāds viņš arī bija. Ķērājos, bēte tikām paši, bet viņš nevienu reizi.

Kad pēc rotaļām, dejas vai muzicēšanas, sēdamies pie vakariņu galda, tad ikviens vēlējās būt tuvāki nama tēvam, jo ap viņu valdīja vislielākā omulība un dzīvība. Ar Valdemāru bija patikami pat polemizēt. Viņš izvairījās otru aizskārt un izmantot pretinieka vājās puses, viņu interesēja vienmēr pate lieta, pašreizējo problem atrisināšana, persona idejiskos stridos viņam nekrita svarā. Arī viņa princips bija: suaviter in modo, fortiter in re (saudzīgi formā, drošsirdīgi pašā lietā). Ja pretinieks viņu bija pārkaitinājis ar tišu un viltīgu, vai veltīgu pretrunu, tad Valdemārs, lai dusmās valditos un pretinieku tieši neaizskārtu, izteica savas domas tuvākam kaimiņam. Valdemāra tematu riņķis bija milzīga apjoma. Tas aptvēra vispirms tekošos dienas jautājumus, kam bija kāda politiska vai sabiedriska nozīme gan vietējā latviešu kolonijā, gan vispārējā latviešu tautas dzīvē. Bet nebija retums, ka sarunas aizķēra vispārcilvēciskos lielos problemus, piem. par cilvēces progresu morāliskā, intelektuālā un miesīgā ziņā, par kara vajadzību un nevajadzību, par antizemitismu, par reliģijas mil-

zīgo nozīmi, par Kristus mācību, katoļu baznīcas nopelniem un grēkiem Eiropas tautu civilizācijā un kulturā, par luterticības un baznīcas labajām un ļaunajām pusēm, par zektu svētību un kaitīgumu, par franču revolūcijas nozīmi, par Napoleona lomu lielās revolūcijas ideju izplatīšanu pārējā Eiropā, par jaunās zinātnes, socioloģijas atziņām (sakarā ar tām par Kurzemes gubernatora Lilienfelda socioloģiskiem uzskatiem). Sos tematus pārrunājot Valdemārs attīstīja apbrīnojamu erudīciju, fenomenālu atmiņu, dziļu kritiku un vienmēr nešķobami pamatotus spriedumus. Bieži vien tie atšķīrās no parastiem inteligentā pūļa uzskatiem un man tie toreiz izlikās par origineliem, asprātīgiem paradoksiem, piem. aforismi: ja žīds ir īsti labs, tad viņš mēdz būt labāks par kristīto, zektes atdzīvina sastingušo reliģiozo garu, Luterā baznīca pie mums bijusi feodālu ancilla (kalpone), viņu kreatūra un labākais ierocis Baltijas iedzimto garīgai kalpināšanai; „manim liela cienība pret Luteru kā personību, bet maz pret viņu kā dogmatiķi un tautas aizstāvi; juristu jājamais zirdziņš ir definīcijas, ar kurām tie mūžīgi mīl dižoties nemākuļu priekšā; tikai retumis tie bijuši tautas tiesību aizstāvi, „Juristen böse Christen“, ir tautas kritika; latviešu juristi ir izņēmums. Valdemāra laipnība, pazemība, dzīvais temperaments, gudrie padomi un izpalīdzība vilktin vilka ikvienu viņa namā, vienalga pie kādas tautības viesis piederēja. Lai gan viņš latviešus mīlēja kā savas tautas piederīgos, tomēr viņš cittautietim nekad nelika sajūst, ka tie nebūtu viņam tikpat mīļi viesi. Tādēļ par Valdemāru kā cilvēku deva vislabākās atsauksmes ir krievi, ir vācieši, ir igauņi ir lietuvieši; arī tad, kad tos šķīra politiskie uzskati un nacionālās pretešķības.

Cik mazu lomu personīgā satiksmē spēlēja visa tautība, tik pat mazu kārtā un šķīra. Nabaga Dundagas

vai Grobiņas zemnieciņu, (kas bija atbraukuši pie viņa sūdzēties par kungu pārestībām), jūrnieciņu, no-
degušu studentīņu, kas bija nācis viņu „aizpumpēt“
Valdemārs saņēma un atlaida tikpat laipni un sirs-
nīgi, kā kņazu Dolgorukiju, kuratoru Kāpustiņu, grafu
Kamarovski un citus iedzimtās un garīgās aristokra-
tijas pīdekļus.

II.

Krišjānis Valdemārs
kā Maskavas latviešu kolonijas dvēsele.

Manā studiju laikā Maskavā dzīvojošo latviešu
nebija daudz, bet ar katru gadu viņu skaits pavairo-
jas, īpaši strauji pieauga studējošās jaunatnes saime.
Idejiski, patriotiski noskaņotos jaunekļus kā magnētus
pievilka Valdemāra vārds un slava. Kamēr Maskavā
nebija latviešu biedrības, ne biedrības telpu, Valde-
mārs izpildīja biedrības lomu un viņa dzīvoklis bieži
bijis pietāšanās vieta iebraucējiem. Mazākais, ikviens
latvietis tautietis, kas ieradās Krievijas vecajā gal-
vas pilsētā, turēja par savu pienākumu apmeklēt
Valdemāru, vienalga, vai kā ciemiņš, vai kā vietas
meklētājs.

Lai vietējie apmeklētāji Valdemāru netraucētu
katru dienu, viņš bija nolīcis zinamu pieņemšanas
dienu (jour fixe). Tanīs gandrīz vienmēr esmu satīcis
tautiešus, atnākušus pie Valdemāra kā pie bikts-
tēva viens, kā pie padomdevēja otrs, kā pie labvēļa
un drauga trešais, kā pie skolotāja un audzinātāja
ceturtais, aiz tīras ziņkārības piektais. Bieži esmu
redzējis veco brašo kareivi Skolmeisteru, stud. jur.

Kalniņu, skolotājus Kriškanu, Rempeteri, Kruegeri-Krodzinieku u. c.

Lai būtu atgadījums un izdevība satīties, iepazīties un izrunāties visiem tiem Maskavas latvjiem, kas interesējās par Maskavas kolonijas uzplaukšanu, kā arī par visas tautas kardinaliem jautājumiem, tad Valdemārs mēdza reizi mēnesī sasaukt interesentus uz tā saucamiem „vakariem“, gan pie sevis, gan pie citiem tautiešiem, kuŗiem bija pietiekošas telpas, piem. pie Brīvēznieka, Dr. Zandberga, lektora Velmes. Pa lielākai daļai kāds no centīgiem sapulces dalībniekiem nolasiĶa pašsacerētu rakstu, vai brīvā runā iztirzāja kādu aktuēlu jautājumu. Brīvēznieks-Treilands cēla reiz priekšā savu ievērojamo, vēlāk „Austrumā“ iespiesto darbu par Aksakovu, stud. jur. Zumbergs (vēlāk Rīgā tiesu palatas priekšsēdētājs) par Irlavas skolotāju zemināru kā obskurantisma institutu, Krodzinieks-Kruegers savu atbildi Baltijas vācu vēstures pētniekam Bergholcam, kas bija nikni uzbrucis latvju mitoloģijas pētniekam, Dr. Zandsbergs par Apsīša Jēkaba „Bagātiem radiem“. Ar referātiem, uzstājušies vēl daudz citi, starp tiem laba tiesa studentu. Minēšu tikai stud. med. K. Baronu, matemātikas studentu Kalniņu, stud. jur. Kalniņu, stud. jur. J. Kreicbergu. Skolotājs Rempeters ir nolasiĶis labi izdevušos Voltēra „Mahometa“ un Šekspira „Hamleta“ tulkojumus, kā arī dažus cēlienus no pašsacerētas oriĶinallugas iz senlatvju dzīves.

Pēc referātu nolasiĶanas sākās debātes, kuŗās piedalījās Valdemārs, Brīvēznieks un stud. jur. Leimans visbiežāki. PedēĶjais bija ārkārtīgi ass polemikis un sanāca bieži ragos ar referātiem un viņu kritiĶiem.

Kad nolasiĶtais darbs bija vispusīgi iztirzāts un bija pārrunāti interesantie dienas jautājumi, tad dalībnieki sēdās pie tēĶas galda, aiz kuŗa sākas dažreiz

vissaistošākās debātes ir par nolasīto referātu, ir par citām vielām un priekšmetiem. Vēlāk nodibinājas tāda kārtība, ka kāds no pastāvīgiem vakara dalībniekiem deva pārskatu par notikumiem Latvijā pēc avižu ziņām un citiem materiāliem.

Cik atceros, katrreiz, kad vakari notika pie Valdemāra, viņš tos kuplināja ar veselu virkni ziņojumu par dažnedažādiem politiskiem un sabiedriskiem jautājumiem un faktiem. No tiem varēja daudz mācīties ikviens, kam bija patīka un griba klausīties un mācīties. Tās bija īsas, praktiskas lekcijas par politiku, par nacionālo taktiku un stratēģiju, par vejiem, kādi patlaban pūta Pēterburgas galmā un birokrātijas augstākās sferās. Ļoti bieži Valdemārs kā nemaldīgs meteorologs zināja vēstīt par vētrām un aukām, kas varēja drāzties pār latvju zemes ārēm. To zinādams Valdemārs pie laika gatavoja līdzekļus nēgaisa novēršanai, vai viņa posta remdinašanai. Šinī ziņā Valdemārs bija visiem viņa klausītājiem nesaldzināms, neaizmirstāms vadons un ceļa rādītājs. Politiskais apvārsnis varēja būt nezin cik apmācies, Valdemārs mūs mācīja nekad neizsamist, nekad rokas nevarīgi nenolaist, bet skatīties draudošām briesmām droši acis. Pats Valdemārs neuzlūkoja vācietības pozīciju Baltijā kā nesatricināmu un nebaidījās arī no pārkrievošanos. Kad viņam pārmeta, ka viņš gribot izdzīt velnu ar Belcebulu, tad viņš mēdza atjokoties: „krievs nebūt nava Belcebul, tas ir lācis. Es vairāk baidos no „Preussenseuche“, nekā no lāča ķetnas. Lācis, kā zināms, viegli apgāzāms, ja viņam droši min uz pakalķājam. Viņu var nākotnē nodzelt pat mazās bitītes, ja viņš taps par daudz kārs pēc medus“.

Valdemārs ļoti vērtīgi sekoja notikumiem Baltijā, it sevišķi Latvijā. Nevaru teikt, ka viņš vienmēr būtu bijis mierā ar to politiku, kuŗu piekopa Rīgas Lat-

viešu biedrības aprindas. Zem Valdemāra iespaida Maskavas tautieši un it īpaši studējošā jaunatne skatījās uz rīdziniekiem nekā apbrīnotāji un akli piekritēji, bet allažin kā brīvi patstāvīgi spriedēji un labvēlīgi kritiķi. Nonākuši pēc studiju beigšanas dzimtenē jaunie sabiedriskie darbinieki lauza tur valdošo stingumu un vienpusību, deva jaunus ierosinājumus, ienesa nacionalā kopdarbībā jaunas idejas, atsvabināja no rutīnes, vienmuļības un tūlības. Minēšu ilustrācijas labad J. Čakstes darbību Jelgavā, Dr. Butuļa uzstāšanos Rīgā, Bandreviča, skolotāju Kriškana un Medņa ierosinājumus, sabiedriskos uzskatus un darbus.

Visi tie bija no Valdemāra mācījušies patstāvīgi domāt un lūkoties uz savu apkārtni un pastāvošo kārtību no augstāka viedokļa, no plašāka redzes aploka.

Atzīdami trūkumus un nepilnības latvju vadošo aprindu darbībā, maskavieši ar Valdemāru priekšgalā nebūt neapmierinājas ar kritiku vien, kas vienmēviegla, bet tie pēc iespējas centās robus pildīt, trūkumus novērst, pašķirt ceļu jauniem pasākumiem. Vecais Valdemārs tādās reizēs ir bijis vienmēr rosigāks nekā jaunie. Katru labu ideju tas pabalstīja kā vien varēdams, vienalga, vai tā bija radusēs viņa galvā, vai nāca no cita. Pieminēšu tikai premijas izsolišanu par darbiem no latviešu vēstures, pirmā latviskā mēnešraksta „Austruma“ izdošanu, beidzot godalgu izsolišanu par fizikas mācības grāmatu.

Valdemārs bija nevien mūžīgs ierosinātājs, bet arī idejisks, moralisks pabalstītājs ikvienā labā sabiedriskā pasākumā un darbā. Palīdzēt trūkcumcietējam, apbēdinātam, vietas meklētājam, Valdemārs turēja par savu pienākumu, par savu sabiedrisko „métier“. No pabalstiem naudā un gaudā viņš nekad neatteicas, lai gan viņa rocība bija visai šaura. Ka pie tādiem cilvēces draugiem griežas arī visādi dēku meklētāji, profesionāli „aizpumpētāji“, vieglu

dienu meklētāji, kas savus labdarus reizēm pamatīgi „ieliek“, tas arī Valdemāram bijis bieži jāpiedzīvo. Atceros kādu latvju dziedātāju, kas vēlēdamās pildīt savu tukšo maku bija Valdemāru pierunājusi sarīkot viņai par labu koncertu. Mūsu mūžīgi izpalīdzīgais tautietis rāvās nosvidis ar biļešu piedāvāšanu un pārdošanu, bet galu galā piedzīvoja rūktu alošanos, jo debitantes balss un skola izrādījās visai vāja, tā sakot zem kritikas.

Ar dažiem vietas meklētājiem Valdemāram neklājies labāk, jo tie izkūņojušies par ieteikšanas mazcienīgiem. Tomēr tādas vilšanās nekad nav varējušas lielo cilvēku draugu padarīt par cilvēkņidēju, bet tikai par mazliet uzmanīgāku ieteicēju. Neviens pirms Valdemāra, neviens pēc viņa nava varējis spēlēt to lomu Maskavas latviešu sabiedrībā, kādu viņš izpildījis itin dabīgi, bez īpašas dziņas un cenšanās, pateicoties tikai savai izcilai personībai, savam sabiedriskam temperamentam, savai kvēloši jūtīgai patriota sirdij. Viņa laiks bijis zelta laikmets Maskavas latvju kolonijas vēsturē.

Ja maskavieši tad un vēlāk guvuši slavu kā pašreizējiem, īsti, demokratiski noskaņoti darbinieki, ja latvju kolonija Krievijas pirmajā galvas pilsētā kļuvusi pazīstama kā idejiski jūtīga, moraliski cēla un garīgi dzīva, tad par to viņai galvenākā kārtā jāpateicas Valdemāra tēvam.

III.

Valdemārs un studējošā jaunatne.

Laimīga, apskaužama tā jaunatne, kurai tanīs gados, kad tiek likti pamati pasaules uzskatam, viņas acu priekšā atgadas cēli darbinieki kā paraugi un ceļrādītāji. Lai vēlāk nezin kā tos liektu un lauzītu uz

Jaunu dzīves kļūmīgie apstākļi un paša iedzimtais egoisms, sabiedriskā sirdsapziņa modināta un audzināta garīgas un moraliskas briesmas laikā, neļauj tiem galīgi nosliegt god- un mantkārības purvā. Pat vissausākās un nocietējušās sirdis šad un tad uzliesmos tuvākmīlestība, vēlēšanas aplūsināt sirdsapziņas pārmetumus. Tie jaunie cilvēki, kas savus mācības gadus pavadījuši Maskavā tani laikā, kad tur dzīvoja un darbojās Valdemārs, Barons un Brīvēznieks, nekad neaizmirsīs līdz kapa malai šos trīs karstos patriotus. Šo rindiņu rakstītājs nonāca Maskavā studiju nolūkā 1885. gadā, taisni tad, kad visi trīs minētie viri vēl bija pilnos spēka gadus. Uz mani vislielāko iespaidu atstājis Valdemārs, lai gan tikpat bieži esmu ticis ar Baronu un Brīvēznieku. Tādēļ es piederēju pie tiem, kas izmantoja katru gadījumu satikties ar Valdemāru. Bieži es gāju pie viņa kopā ar stud. jur. Kalniņu (kuŗu vēlāk dēvēja par Sieru-Kalniņu) noteiktā pieņemšanas dienā. Neiztrūkstoši ieradās ikvienā „vakaru“ sapulcē, kas notika Valdemāra dzīvoklī, vienmēr piedalījās lasāmos vakaros turpat, kā arī godos un svētku dienās. Tādējādi man bija izdevība iepazīties jo tuvi ar paŗu Valdemāru, viņa ģimenes dzīvi un mājas iekārtu. Mani studiju gadu gaišākie, svētīgākie un auglīgākie brīži saistīti ar Valdemāru un viņa namu. Valdemārs un Brīvēznieks veicinājuŗi manu noskaņojumu uz rakstīšanu un sabiedrisku darbu tādā mēŗā, kā neviens cits. Ar tādu pat laipnību un izpalīdzību tie izturējas pret ikvienu studentu, kas pie tiem griezās savās vajadzībās un bēdās. Minētie viri visai labi noprata, ka vajadzīgs audzināt viņu iesāktu darbu turpinātājus, ka tautai sagatavojami saprātīgi, nesavtīgi darbinieki un vadoņi. Tādēļ Brīvēznieks, bet īpaŗi Valdemārs neapnikuŗi ar lielu dedzību un pašaiļdzību nodevās studējoŗās jaunatnes pievilksanai un iespaido-

šanai, tas nacionalai audzināšanai. Tie priecājās, ja pamanīja jaunajā akadēmiskā pilsoni cenšanos nevien sekmīgi nolikt eksamenus, bet arī domāt par savu nabaga tautu. Atraduši kādā studentā rakstnieka dāvanas Brīvēznieks un Valdemārs viņu mudināt mudināja izmēģināt savu spalvu, sarakstīt ko lietderīgu, pamācošu, mazākais interesantu latvju lasītājiem. Pateicoties abu minēto labvēļu uzmodinājumam es kļuva „Baltijas Vēstneša“ pastāvīgs korespondents, par ko Dr. Butuls, kas piederēja pie „Dienas Lapas“ dibinātājiem, izteica savu sašutumu Brīvēzniekam.

Uz Valdemāra pamudinājumu jau minētais stud. jur. Kalniņš, sajūsmināts par Vereščagina siernicu, citīgi rakstīja avīzēs par sierniecības nozīmi vispārī un par viņas plašāku piekopšanu Latvijā; stud. jur. Reīnbergs bija sarakstījis brošūru par Gothardu Ketleri un „Austrumā“ studiju par noilgumu; stud. med. Butuls par jūrniecību, un vēl daudz citi. Beidzot Maskavas studenti izdod veselu rakstu krājumu, kurā popularizē universitatē iegūtās zinātnes. Daži no tiem, kas zem Valdemāra iespaida sākuši rakstīt, kļuvuši par ievērojamiem žurnalistiem, vēsturniekiem un publicistiem. Minēšu, piemēram, tikai dažus: J. Čaksti, Krodzinieku-Krīgeri, Brīvēznieku - Treilāndu, M. Siliņu, advokātu Kalniņu, A. Bandreviču, Fr. Garo (Zemcevu), M. Bruņinieku, Dr. A. Zandbergu, Dr. K. Baronu, prof. J. Velmi.

Kad Rīgas Latviešu Biedrības Zinību komisija sāka vākt līdzekļus studējošās jaunatnes pabalstīšanai, Valdemārs centās tos pievilkt arī Maskavas „Alma mater“ latvju audzēkņiem. Saprotams, ka Zinību komisija stipendiju pieprasīšanu un pabalstu izdalašanu uzticēja Valdemāram. Šo goda amatu viņš izpildīja līdz savai nāvei ar retu bezpartejību un mīlestību, rūpējoties, lai patiesi trūcīgie, uzcītīgie un tau-

tiski noskaņotie nepaliktu bešā. Protams, ka visiem arī Valdemārs nemācēja izpatikt, tomēr neviens neuzdrošinājās aizskārt viņu, celt aizdomas par viņa labo gribu un bezpartejību.

Valdemārs nebūdams draugs korporācijām tādā veidā, kādā tās sāka nodibināties Tērbatā un Rīgā t. i. pēc veciem vācu paraugiem, tomēr ar prieku apsveica un visādi balstīja brīvās studentu sabiedrības un apvienības. Viņš vēlējās, lai studenti nekultivētu obligatorisku iedzeršanu, pat žūpošanu, kāda faktiski notika vācu korporācijās, bet toties piegrieztu visu vēribu sava iekšējā cilvēka izkopšanai, nopietnu, pamatīgu zinātņu iegūšanai, un nacionālā, demokrātiskā gara izkopšanai. Viņš nevarēja acu galā ieredzēt studentu ārīgo ālēšanos un dižošanos, uzpūtīgo, augstprātīgo izturēšanos pret nestudējošiem, pret mazāko brāli. Viņš katram studentam gribēja iedvest tieksmi uz pazemību, uz padevību un kalpošanu visiem tiem, kas smokšt vēl gara tumsībā un nopūšās zem smaga saimnieciska jūga. Tomēr Valdemārs nekad neatteicās ierasties uz mūsu studentu apvienības goda dienām, kur tika tukšots arī dažs alus kauss. Tādās reizēs Valdemārs glāzīti alus nekad neapsmādēja un lūkojās caur pirkstiem, ja kāds jaunības sajūsmā bija tukšojis lieku kausiņu, jo viņš nebija mukers un sātības fanātiķis. Valdemārs it labi saprata, ka tādos brīžos saistas vieglāki draudzības un labvēlības saites starp biedrības atsevišķiem locekļiem.

Mīlēdams jautrību un smieklus, Valdemārs mūsu, t. i. studentu sabiedrībā, bija bieži pats ligsmākais un asprātīgākais jokatājs. Neņēma viņš pat ļaunā, ja kāds uzdrošinājies arī viņam pieķerties. Atceros kādu atgadījumu, kur stud. med. Z., kas prata daudzus prestižītatera stiķus un niķus, drusku iemetis, sāka ņemt no Valdemāra bārzdas vienu divdesmit

sudraba kapeikgabalū pēc otra. Mēs citi nobijāmieš par koleģa pārdrošību un sākām viņu norāt, bet Valdemārs sirsnīgi smiedamies tikai piezīmēja: „kas manā bārdā audzis, pieder man“, pa jokam grasījās paķert izņemtos sudraba gabaliņus; tad: „miļlais Ž., kad braukšu uz Pēterburgu, ieteikšu Jūs par nākošo finansu ministri“. Tani pašā reizē Valdemārs sacīja visai oriģinēlu, humoristigu runu par to, kā dievs studentu radījis. Diemžēl, man no tās palikušas atmiņā tikai pāris vietas. Dievs 7. dienā, kad patiesībā viss radīšanas darbs bijis veikts, piepēži atcerējies, ka radītā pasaule uz priekšu netikšot, ja trūkstot students. Tād dievs, paskatījies uz rītiem un vakariem, ligsmā jūtoņā, par labi izdevušos darbu, radījis studentu. Tādēļ students esot istis svētdienas bērns un mīlot ligsmoties no vakara sākot līdz gaišam ritam. — Ja kādam no mums izdevās kāds labs joks, humora pilna runa vai nostāsts, Valdemārs smējās un priecājās mums līdz kā vecs, apsūnojis buršs. Smieklī, pēc Valdemāra domām, ir ļoti labas zāles pret nogurumu, grūtsirdību, pat fizisku slimību. Kardinals Salviani, kas katru minūti taisījies izdzist, esot par kādu ainu sācis tā smieties, ka drīzi pēc tam atveseļojies. Proti, viņa mērķaķis, pakampis kardinala cepuri, nostājies un dižojies tik svarīgi-komiski spoguļa priekšā, ka bijis pat mirējam jāsmējās. Valdemārs zināja mums stāstīt, ka pat svētie tēvi, pāvests Siksts un Benedikts XIV., bijuši nevien joku mīlētāji, bet arī atjautīgākie sava laika zobgaļi, nemaz nerunājot par Sokratu, Francijas karali Indriķi IV., Prūsijas lielo Frici. Romas ķeizars Augusts, pat mirdams, laidis joku vaļā, jautādams klātesošiem: „Sakat, vai neesmu bijis labs aktiers?“ Voltērs, kad viņam priesteris uz nāves gultas piedāvājis „die letzte Ölung“, atcirtis: „neesmu taču riteņa ase, kurai smēre vajadzīga“. Šos piemērus pievedu ilustrācijas

labad, kā Valdemārs prata ar jokiem un asprātīgām anekdotēm uzjautrināt un smīdināt sabiedrību. Bet tās nekad neaizskāra klausītāja estētiskās un tikumiskās jūtas, nekad tās nebija divdomīgas un neķītras.

Vispārīgi Valdemāra izturēšanās un uzvešanās, būdama vienkārša un dabīga, bija apdvesta augstas moraliskas un intelektuālas mēra sajūtas. Grieķu gudrība: „meden agan“ (visu ar mēru) nerādījās būt iegūta grūtā iekšējā cīņā, bet dabas māmuļas balva. Tās nebija Brivzemniekam, kas, reizi sapiktojies par dažu studentu vienaldzību pretim viņa uzaicinājumam, kaut ko rakstīt tautas pamācībai, bija nepaklausīgos nosaucis par „vanskariem“. Uz tā pamata izcēlies konflikts, kuŗa atrisināšanai kā goda- un šķirējtiesnesi abas puses izvēlējās Valdemāru. Lai gan Brivzemnieks bijis Valdemāra tuvākais draugs un līdzstrādnieks, viņš tomēr atzinis Brivzemnieku par vainīgu un piespiedis to atvainoties un ņemt savus vārdus atpakaļ. Tāpat Valdemārs norāja studentus, ja tie bija izdarījuši darbus, kas apkaunoja augstskolas pilsoņa godu, vai varēja kaitēt viņiem pašiem. Tomēr viņa simpatijas piederēja studentiem, ja tiem no administrācijas puses, it īpaši no 1885. gada ieceltiem inspektoriem bija jāpiedzīvo akadēmiskās brīvības un cilvēka cienības aprobežojumi un pazemojumi. Viņam bija itkā personīgs gandarijums, kad pazīstamais studentu inspektors Brizgalovs bija dabūjis smagu plauku no kāda studenta. Jo Brizgalovs bija Valdemāra acīs studentu vagars, nīdējs un ēdējs, kam bija zadiska tiksmē tos mocīt, ģenģerēt, komandēt un izaicināt uz ekscēsēm. Bet mūs, latvjus, Valdemārs lūgtin lūdza nepiedalīties studentu dumpjos un nemieros. Tie vienmēr prasot daudz upuru, kuŗus mazā latvju tauta nest nevarot. Tā izskaidrojams, ka viņa laikā latvju studentu saime samērā maz cietusi no valdības represijām studentu nemieros. Valdemāra iespaids uz latvju

studentiem bijis visai svētgas un ievērojams. Tas būtu bijis vēl intensīvaks un plašāks, ja viņa laulātā draudzene nebūtu bijusi vāciete un drusku aristokrātiski pastīva un ceremoniēla. Viņai pretstats bija latviski sirsnīga un visai laipna Krišjāņa Barona dzīves biedre Dārta, kuŗas reta viesmīlība, nelūkojoties uz trūcīgo mājas iekārtu un vienkāršo pacienājumu, vilināt viņināja uz biežu viesošanos, jo Dārta ceremonijas nemilēja un izplatīja ap sevi to latvisko atmosfēru, kuŗā ikviens apmeklētājs jutās omulīgs, kā mājās. Magnets, pievilcējs spēks Valdemāra namā bija pats nama tēvs, Barona kdzes mazajā, vienkāršā dzīvoklītī vienmēr līgsma viesu saņēmēja Dārta.

Kad lielais vīrs 1891. gadā slēdza savas acis uz mūžību, Maskavas latvju studenti sajuta jo sāpīgi, ko tie zaudējuši. Viņi bija jūsmīgākie un darbīgākie bērū ceremonijas sarīkošanā, dižēnā patriota godināšanā, sava garīgā tēva un audzinātāja izvadīšanā uz pēdējo atdusas vietu Rīgā. Bet nevien Maskavas studējošā jaunatne, visas latvju studentu korporācijas piedalījās bērēs jo kuŗlā skaitā. Ar atziņu man jāmin „Lettonija“, kuŗu Valdemārs bija, negribot, aizskāris, atsūtīdams atpakaļ viņam piesūtīto krāsas cepurī. Minētā korporācija bija sapratusi, ka nāve izlīdzina tādas mazas domstarpības un ņema dalību goda sardzē.

Valdemāra apbedīšana Rīgā bija tik grandioza, kādu toreiz vēl vāciskā Rīga bija piedzīvojusi tikai Kalniņa bērēs.

Nekāds brīnums, jo paglabāja pirmo latviski nacionāli domājošo studentu, pirmo pēc laika un garīgas vērtības. Zemei atdeva Latvijas lielākā dēla mirstīgās atliekas, latvju inteligences vectēvu, tautiskā atmodas laikmeta radītāju, nākošās brīvās Latvijas pirmo celma laužēju — lidumnieku.

IV.

Krišjānis Valdemārs kā daiļliteratūras pazinējs.

Iekams biju tuvāk iepazīties ar Valdemāru, manim bija tā pārliecība, ka daiļliteratūra viņam, praktiskam publicistam, jūrniecības tēvam, stāv vistālāk. Man par lielu prieku biju maldījies. Sēžot 1885. g. rudenī Valdemāra dzīvoklī pie vakariņu galda, mēs kopā ar citiem viesiem nevarējām diezgan izbrīnīties par nama tēva zināšanām literatūru vēsturē, par viņa bagātiem citātiem no Šekspira, Ģetes, Šillera, Heines un Börnes darbiem.

Tanī pašā reizē Valdemāra kundze nāca ar priekšlikumu, ierasties zināmās svētdienās pie viņas uz kopīgiem lasamiem vakariem. Dažas jaunkundzes un kungi bija mierā piedalīties. Drīzi vienojamies par pirmo lasamo vielu. Cienīgam sākumam izvēlamies Šillera Don-Karlosu. Vakara aktīvos dalībniekos valdīja liela sajūsma. Daži no tiem lasīja, pareizāk deklamēja ar māksliniecisku izpratni un izjūtu, piem. toreizējais 4. kursa stud. jur. J. Čakste, kuņam un man bija uzticētas galvenās lomas. Neatceros, kādu no tām bija izvēlējis pats Valdemārs. Viņš to veica sākumā ne visai dzīvi. Vēlāk, iejuties un iedzīvojies savā varonī, viņš lasīja ar apgarotību, bet bez lieka patosa un skaļas deklamācijas. Viņa balss arī tad vēl bija lokana, patikama virišķa tembra. Jūtu vietās Valdemārs savīļņojās līdzī un tad viņa organs skanēja kā tumšas, dziļas un maigas čello toņu krāsas. Kadā ārkārtēja mērā 61 gadus vecais lasītājs varēja iedzīvoties savā lomā un nogrimt varoņa jūtu dzelmē, par to pārliecinājos, kad kadā citā reizē, uz manu priekšlikumu, lasījām Buechnera „Dantonu“. Valdemārs tanī vakarā, noskaņots liriski grūtsirdīgi, tā aizrāvās no savas lomas, ka lasīja daudz labāk par mums visiem. Bet tad notika kaut kas, ko mēs ne-

maz nebijam gaidījuši. Valdemāra balss sāka aprauties, iestājas nevieta pauzes, beidzot izdzirdam šņukstus. Pārsteigti veramies lasītājā, kas velti pūlas tikt tālāk, balss neklausā, lūpas viegli raustas, acis pilnas asaru. Neomulīgo starpbrīdi pārtraucu turpinādams Valdemāra lomas lasīšanu. Cik viņš arī pūlējās valdīties un gribēja arī turpmāk savu uzdevumu veikt, tas viņam tomēr neizdevās. Kamēr mēs lugu beidzām, mūsu lasīšanas biedrs sēdēja kluss, nekustēdamies, acis nolaidis, itka nokaunējies par savu dziļo nesavaldīto saviļņojumu. Tikai aiz vakariņu galda nama tēvs atguva savu suvereno gara stāvokli. Tomēr visa viņa saruna skanēja *con sordino*. Ta griezās ap franču lielās revolūcijas nozīmi un it īpaši ap Dantona tēlu. Pēc Valdemāra domām franču lielais vēsturnieks Tēns darījis pāri Dantonam savā raksturojumā. Viņam jāatzīst, ka Teņam izdevies ārkārtīgi spilgti izprast un plastiski izcelt revolūcijas pārmaiņas, zvērības, vienu vārdu, negatīvās puses, bet vienpusīgi viņš novērtējis tās panākumus pašā Francijā un Eiropā. Viņam, Valdemāram, tā vien liekoti, ka Tēns neesot iepazinies ar visiem tiem materiāliem, kurus tam bijis jāliek sava bārgā sprieduma pamatos. Ari Napoleonu Tēns vienpusīgi tēlojis, lai gan viņa raksturojums esot stila un psiholoģiskas iztīrzas meistara darbs.

Nākošā vakarā lasījām Ģetes „Fausta I. daļu“. Valdemārs uzņēmās dažu mazu lomiņu lasīšanu, atteikdamies no galvenā, balss aizsmakuma dēļ. Ar manu Mefistofeļa uztveri Valdemārs bija mierā, daži atrada, ka es to darinājis pakāļ vācu aktierim Mittervurceram, kas nupat bija viesojies Maskavas vācu teatrī. Valdemārs mani aizstāvēja pret šo pārmetumu, zinādams, ka es izrādes vakarā biju viņa viesis. Valdemāram bija īpaši miļa „Fausta II. daļa“, kuŗu kritiķu lielākā daļa lāgā neieredz. Viņa priekš-

likums arī to lasīt, izkrita cauri. Tā vietā izvēlējāmies Šekspira „Ko Jūs gribat“. Pēc lasīšanas Valdemārs atzinās, ka esot ar šo lugu pavadījis „amizantu“ vakaru.

Nākošam vakaram es liku priekšā Viktora Igo „Le roi s'amuse“. Pret to uzstājās, lugu izlasījusi, Valdemāra kundze, aiz moraliskiem motīviem. Valdemārs tos neatzina, bet padevās kundzes lēmumam. Pēc tam vēl tikām lasījuši dažas Ibsena lugas, starp tām „Meža pili“ un „Rosmersholnu“. Pēdējās lugas „Adelsmenschen“ Valdemārs neturēja par dzīviem patiesiem cilvēkiem, bet paša Ibsena iztīftelētiem maņekeniem. Pirmā gabalā Valdemāram ļoti patika mazā Hedviga. Valdemārs apstrīdēja lugā izpausto uzskatu, itkā tikai meli un māņi var darīt cilvēku laimīgu.

Valdemārs lūkojas uz Ibsena kā uz dziļu un visai nopietnu rakstnieku, tomēr atrada, ka daudzas viņa personas konstruētas, nedabīgas, neizprotamas savā gara virzienā un darbībā. Ibsens nerādot savu personu augšānu un briešanu, bet uzvedot tās uz skatuvi jau gatavas, ar trūkumiem un savādībām, kuņus cēloņus autors liekot mums uzminēt.

Uz kādas vācu damas priekšlikumu izlasījām Kocebu lugu: „Deutsche Kleinstädter“. Izņemot pāris komisku un pareizu zīmētu raksturu Valdemārs nemaz nebija apmierināts ar šo ražojumu, par lielu apbēdinašanu priekšālicējai, kas to vakaru pate daudz lasīja un vēl vairāk smējās.

Sakarā ar lasāmos vakaros priekšā celtiem autoriem un viņu darbiem, Valdemārs mēdza ir tanī pašreizē aiz vakariņu galda, ir pieņemamās dienās (jour fixe) tos pārrunāt un izteikt savus uzskatus. Lielākā daļa no šīm sarunām izgaisusi no manas atmiņas. Atceros ļoti labi tās reizes, kad Valdemārs uz manu ierosinājumu, aizķēra tematu par dažu literatūru sav-

starpējo iespaidu un atkarību. Kad es uzsvēru, ka vācu klasiskie dzejnieki Vilands un Lesings, pat Ģete un Šillers, sevišķi pēdējais esot daudz, daudz mācījušies no franču literatūras un bijuši zem tās stiprā iespaida, Valdemārs to nenoliedza, bet atbildēja, ka franču lielākie rakstnieki: Kornejs, Rasins, Moljers esot daudz parādā latīņu rakstniekiem un īpaši lielaļjiem spaniešu dramatiķiem: Lope de Vega, Kalderonam, un citiem. Tā saucamais lielais Kornejs (Corneille) savu pasauleslaveno „Cid'a“ vielu esot vienkārši nospēris spaniešu rakstniekam Guilenam de Castro. Ši, pēc manām domām, maz ievērojama autora pazīšana mani ārkārtīgi pārsteidza un es, pieņemdam, ka tā tiri nejauša, sāku ar nodomu kveršināt savu laipno skolotāju par spaniešu dramatisattīstību. Izrādījās, ka Valdemārs pazist to pamatīgi. Atceros tikai, ka tas runāja par „Mantelstücke“ un „Degenstücke“, par „comedias“ un „autos“ (akti, darbi), kuŗas bijušas priekšteces spaniešu dramatisķās literatūras ziedu laikam 16. un 17. gadusimteni. Kārļa V. laikā radusēs isti oriģināla dzeja, slavenie romanču cikli. Pirms tām spaniešu rakstnieki darinājuši savus darbus pēc itaļu rakstnieku paraugiem, pēc Dante, Petrarķas un Bokačo.

Valdemāra ārkārtīgi interesantā lekcija un pamācība mani pamudināja iepazīties ar spaniešu un itaļu rakstniecību, kuŗas līdz tam laikam man bija pavisam svešas.

No spaniešu rakstniekiem Valdemārs bija visvairāk sajūsmināts no „Don-Kihota“ autora Servantesa, mazāk par Lope de Vegu un Kalderonu.

Pirmajam viņš pārmeta ticības lietās šaurumu, pat aprobežotību, otrajam šis pasaules dzīves noliegšanu un novārtā likšanu, un „pārkatolicismu“.

Turpretim pie Servantesa mēs ronot uzskatu milzīgo plašumu, dzīves istāko, neaprobežoto izpratni

un notēlojumu, visdažādākos humorus, diženāko zatiru, ļaužu vājības un cēlos tikumus, elli un debesis, tādu plašu laikmeta ainu, kādas vēl neviens cits rakstnieks nav cilvēcei devis.

Par krievu rakstniekiem atceros tikai sarunas par Dostojevski un Tolstoju.

Liela daļa no tā laika Tolstoja darbiem (agrākos Tolstojs nožēloja tāpat, kā agrāk Gogoļs savus literāriskos grēkus un sāka rakstīt religiozi-mistiskas brošūras) nebija Valdemāram pa prātam. Bet lielu iespaidu uz viņa atstāja drama „Tumsības vara“. Ta vispirms parādījās Tolstoja izdotā kalendari, kuŗu aiznesu Valdemāram.

Dramu izlasījis, Valdemārs deva man padomu, rakstīt „Balt. Vēstn.“ (kuŗa korespondents es biju) ir par pašu kalendari, ir par lugu. Bet vecais „hofrāts“ Dīriķis manu rakstu atraidīja aiz tā iemesla, ka viss tas nevarot interesēt viņa avizes lasītājus. Tolstoja „Kaŗu un mieru“ Valdemārs vērtēja ļoti augsti. Ka krievu lielais publicists Michailovskis sīvi uzbruka Tolstojam par viņa jaunā mistiskā virziena darbiem, tas Valdemāram bija isti pa prātam. Viņš arī nevarēja saprast Tolstoja ārkārtejo sajūsmināšanos par Šopenhaueru. Pēdējais esot liels kā agrāko vācu filozofu Kanta, Fichtes, Hegela, Šellinga un citu kritiķis, bet viņa paša filozofiskai sistēmai esot neizlabojami trūkumi.

Dostojevskā darbus Valdemārs visus nebija lasījis. Bet viņš ļoti labi pazina „Записки изъ мертвого дома“ un „Братья Карамазовы“.

Legendu par lielo inkvizitoru viņš nosauca par „profundu“ (dziļu), par tādu, kādu otru pasaules literatūrā pēc Getes „Fausta“ nevarot sastapt. Nelūkojoties uz visu to, pēc Dostojevskā nāves vēl esot strīdējušies nepietni kritiķi, vai tas pieskaitams pie pirmās vai otrās šķiras rakstniekiem. Daži pat kategoriski

apgalvojuši, ka tam darot lielu godu, ja to pieskaitot pie otrās šķiras rakstniekiem. Uz Valdemāra pamudinājumu lasījām kopīgi „Brāļus Karamazovus“ ar veco Skolmeisteru (viņš bija piedalījies kā brīvprātīgais Serbu-Turku karā, par ko sarakstījis interesantu brošuru) un stud. jur. A. Pētersonu.

Kad uz Valdemāra ierosinājumu Maskavā nodibinājās pirmais mēnešraksts: „Austrums“, Valdemārs ļoti nopriecājās par Apsīša Jēkaba rakstiem. Varbūt uz viņa ierosinājumu Dr. Zandbergs sarakstīja kritisku vērtējumu par „bagātiem radiem“. Valdemārs ligsmi man stāstīja, ka Apsits atradis viņa talanta pareizu novērtētāju. Neikenu kā rakstnieku Valdemārs cienīja, lai gan tas bijis viņa politiskais pretinieks. Lielu interesi Valdemārs parādīja rakstniekam Valgonim, kuŗa romans bija parādījies „Austruma“ 2. gada gājumā, zem nosaukuma: „Dzīves harmonijas“.

Autors nupat bija ieradies Maskavā un sarakstījis vācu valodā mazu brošuru par „mīlestības izcelšanos“.

Atzīdams jaunā rakstnieka teoriju par neapmierinošu, tomēr interesantu, Valdemārs manim uzdeva uzrakstīt dažas rindiņas par Valgoni, lai plašākā publika sāktu vairāk ievērot šo jauno, daudz apsološo talantu. To izdariju ievietodams „Baltijas Vēstnesī“ rakstu zem nosaukuma: „per aspera ad astra“. Valdemārs toreiz domāja, ka no Valgoņa varot izaugt tikpat ievērojams rakstnieks, kā Rozegers, kas, tāpat kā mūsu rakstnieks, agrāk piekojis skrodera amatu, iekams ķēries pie spalvas. Sudrabu Edžus „Keistuta loms“ ļoti patika Valdemāram. Par citiem tālāka rakstniekiem netiku runājis ar Valdemāru.

Bez šaubām, Valdemārs sekoja ar neatslābstošu interesi latvju rakstniecības attīstībai un priecājas no visas sirds par katru jaunu talantu. Cik no viņa atkarājas, tas visādi pabalstījis latvju rakstniecības uzplaukšanu.

Šis viņa darbības neiznīcinami pieminekļi paliek „Pēterburgas Avizes“ un „Austrums“, kuŗu izdošanai lielais, laicīgām mantām maz svētītais, vīrs nesis ir moraliskus, ir materiēlus upurus.

V.

Krišjānis Valdemārs kā zinātnes draugs un kritiķis.

Ikvienam, kam gadījies ar Valdemāru sarunāties, nevarēja neimponēt viņa plašās un dziļās zināšanas. Dažreiz tās likās būt tiri universalas, enciklopediskas. Brīvzemnieks, kas ilgus gadus pavadījis Valdemāra tuvumā, nevarēja diezgan izbrīnēties par sava skolotāja un drauga ārkārtīgu vēstures, ģeografijas statistikas pazišanu. Notikumi, skaitļi, vārdi bijuši materials, par kuŗiem Valdemārs valdījis kā abzoluts monarchs. Vajadzības gadījumā viņš tos tik tā no piedurknēm ārā kratījis. Viņa atmiņa bijusi nevien neizsmeļama, bet pilnīgi droša, bez kļūdām. Maskavas vācu draudzes virsmācītājs Everts, ļoti spilgts vacu patriots un mācīts teologs, vairākkārt apliecinājis, ka viņš, nelūkojoties uz visai plašu pazīstamo pulku, neesot ne viena atradis, kam būtu bijušas dažnedažādos zinātnes laukos, diženākas un aptverošākas atziņas kā Valdemāram. Man neatliek nekas cits, kā apstiprināt šo vīru spriedumus. Jau pirmo reizi satiekoties, man neviļus uzmācās doma, ka šī cilvēka sakrātais zinātniskais pūrs ir gluži neizberams. Turpmākā satiksmē pirmais iespaids tikai padziļinājās un nostiprinājās. Miļukovs posauc krievu vēsturnieku Kļučevski par „бездонный умъ“. To pašu

var teikt ir par Valdemāra prātu, ir par viņa zināšanām. Ja vēl liek vēra, ka Valdemāram brīva laika lasīšanai vienmēr bijis maz, jo tas augu mūžu vilcis smagu, jo smagu ikdienas darba un amata jūgu, tad atliek apbrīnot viņa ātri tvērēju un ilgi glabātāju atmiņu.

Dzīvā piemiņā man palikusi kāda saruna ar Valdemāru pēc viņa Kaukaza ceļojuma. Tanī reizē viņš bija ļoti laimīgā jūtoņā. Neatceros, kā runa nāca uz holandiešu jūrniecības attīstību, bet Valdemārs labu laiku pakavējās pie cēloņiem tās spējai uzplaukšanai; vēlāk viņš vilka paraleles starp Spanijas un Anglijas kuģniecības sākumiem, augšanu, savstarpīgu sacensību un nīkšanu. Īsā laikā guvu visgaišāko ainu, par šo zemju saimniecisko zeltšanu, uzziēdēšanu, kā arī grimšanu un nikuļošanu dažādos vēstures laikmetos. Kad pie mums pienāca Valdemāra kundze, viņa uz mūsu lūgumu sāka stāstīt par ceļojumu Kaukazā, bet drīzi dienastmeita viņu aizsauca ķēķī un nu ņēmās Valdemārs turpināt sievas iesākto nostāstu par iespaidiem no Kaukaza dabas. Kā izšķiras Valdemāra tēlojumi no viņa kundzes bālajiem! Pārdošu roku Valdemārs uzmeta pāris vilcieniem tādas grandiozas ainas, ka es elpu aizturēdams, kā panorāma gara acīm skatīju zīlbinošā sniega apklātās kalnu virsotnes, bezdibeņa aizas, šūdoņus, krācošas baltputojošās upes, šausmīgas lietus gāzes, pārkoņa negaisu un zibeņu laistišanos kalnos. Tēlojumā daži momenti atplaiksnījās tik spilgti dramatiski, ka jutos aizrauts līdzī un pārdzīvoju ar stāstītāju tās pašas šaušalas, ko tas izjutis, kad važonis trakos aulēkšos laidis riteņus gar kraujas pašu malu. Tamlīdzīgus aprakstus neesmu lasījis pat Knuta Hamsuna Kaukaza ceļojuma aprakstā. Varu tos salīdzināt tikai ar Ļermontova nepārspējamu drošiem, īsiem un plastiskiem pindzeles vilcieniem viņa Kaukaza dzejoļos.

Klausoties Valdemāra žigli plūstošā, siltas dzejiskas izjutas apdvestā runā neviļus iešāvās doma prātā, Valdemārs tak patiesībā ir dzejnieks, par kādu to nebiju turējis. Man toreiz nebija zināms, ka viņš jaunībā sacerējis poemu „Natur und Mensch“. Ja viņš būtu varējis kaut cik necik izkopt savu dzejisko āderi, mēs bez šaubām tagad lasītu viņa darbus skolā un mājā.

Valdemāra ceļojuma atstāstu pārtrauca kāds jauns viesis, kas Valdemāru sāka iztaujāt par nupat kā ierīkoto ūdens vadu Maskavā. Pārāk strauja pāreja no poezijas uz prozu nebūt neizsita Valdemāru no slieķēm. Viņš nu ņēmās skaidrot savam uzbāzīgam vaicātājam visu ūdensvada ietaisi, cik liels, cik augsts ēkas tornis, cik spaiņus ūdeņa tas var izsniegt u. t. c. Skaitļi, dati bira kā no pilnības raga uz jautātāju. Es vēros skaidrotāja mēma apbrīnošana. Stāstītājs necik sen vēl bija itkā noklausījies ķēniņa Filipa II. kabinetā viņa sarunu ar hercogu Albu par to, kā liekt holandiešu cietos sprandus zem sava jūga, kā iznīcināt viņu uzplaukušo tirdzniecību un kuģniecību; tūlī tas bija pārcēlies no Spanijas un Holandes ostām uz Kazbeka virsotni, un beidzot uzkāpis Maskavas ūdensvada torni, izmērījis tā rezervārus, un skaitījis izsniegtos spaiņus ūdeņa.

Katrā laikā ir bijuši mācīti viri, kas savus atmiņas kambarus savākuši pilnus ar visdažādākām un retām zinātņu mantām, faktiem un mācībām; bet ļoti bieži tās tur pelējušas un rūsējušas, maz cilātas saules gaismā un liktas lietā. Turpretim Valdemāra karstais temperaments un mūžīgi rosītais, sintētiskais kombinētāja, kopotāja gars piedzīvojumu un lasīšanas augļus uzglabāja vienmēr svaigus un sulīgus. Tie atspirdzināja viņa domu diglus un asnus, nodereja viņam kā atveldze degošās idejiskās iekšējās un ārējās cīņās. Sarunās, rakstos, strīdos, mier-

gās praktiskās un teoretiskās pārrunās Valdemāra atmiņas glabātaves deva viņam viemēr spožas mantas, vienmēr asus cīņas ieročus, ir Damaskas zobeņu, ir Toledas šķēpu, ir Davida lingas, ir vienmēr sausas biszāles. Valdemāra argumentiem likās būt nesalaužams spēks, jo tie balstījās uz fundamenta, kuŗa pamatos gulēja veseli blāķi neapgāžamu, neapstridamu faktū. Tādēļ viņa loģika kā boa constrictor apvijās ap pretinieka domu ķermeņi un salauza ta kaulu sistemu it kā rotādamās. Bezgala mainīgi un pieklāvīgi bija viņa paņēmiēni, ja viņš vienu un to pašu projektu aizstāvēja dažādu šķiru interešu pārstāvju priekšā. Viņš tā prata iedomāties, intuitīvi iejusties pārliecināmā drauga vai pretinieka dvēselē, ka izvēlējās vienmēr tos motivus un mērķus, kas bija saskaņoti ar to pastāvīgo domu riņķi un patreizējo jutoņu. Valdemārs zināja, kāds tonis piesitams un uz kādām stīgām jāspēlē. Pa vislielākai daļai viņa taktika pāuda absolūtu psiholoģisku dzirdi, kā arī virtuozu, apgarotu mākslu. Reiz viņš pats man īsi, itkā negribēdams un tikai žigli gaŗām ejot, ieminējās, ka viņu būtu desmitreizes Baltijas vācu muižniecība aizsūtījusi uz Sibiriju, ja viņš nebūtu mācējis pārskaņot sev par labu katreizējos Krievijas varenos, no kuŗiem atkarajies viņu sodīt vai žēlot. Patiesi, ja Valdemārs nebūtu pratis klūmīgā vajadzības brīdī izmanīgi un atjautīgi izlietot ir savas psiholoģiskās, ir citas zināšanas, viņu droši vien būtu padarījuši klusu un nekaitīgu viņa nāvīgie politiskie pretinieki: Baltijas feodali. Lai varētum šo faktū pilnīgi aptvert, mums jāatgādājas, ka tolaik nebija ministra, nebij ģenerālgubernatora un gubernatora, kuŗu nebūtu varējuši nobīdīt no augstā posteņa Kurzemes un Vidzemes muižniecība. Viņai, par vislielākām dusmām, nava izdevies Valdemāru galīgi pazudināt, pateicoties pēdējā ģenialai apķērbībai un atjautībai visbīstamākos brīžos.

Vienmēr dzīvs un dzīvību radošs bija Valdemāra gars. Augsti cienidams zinātnes, viņš tomēr bieži nogaudās par profesoru, akademiķu „be-griffertum“. Ļoti daudziem no viņiem lietas, priekšmeti nav lietās, bet jēdzieni ir tādi. Tādēļ allaž notiekot, ka viņi tiešamību nemaz neredzot, mežu neredzot aiz jēdzienu (nojēgumu) kokiem. Aizstāvēdami piem. muižniecību, garīdzniecību, baznīcu, tie nemaz nevērojot dziļo plaismu starp šo iestāžu ideāliem, uzdevumiem, mērķiem un viņu patiesiem darbiem un nopelniem. Nemilēdami salīdzināt jēdzienus ar faktiem un parādībām, tie nepūloties ar pēdējām iepazīties, un ja tas dažreiz notiekot, tie neatzīstot faktus, kas nesedzas ar viņu parasto jēdzienu, tie neredzot visiem gaišas lietas, it kā apbruņojušies ar pieres dēlīti. Ja tiešamība sanākot tīri kliezdošā nesaskaņā ar viņu jēdzienu radīto ideālu, tad tie izpalīdzoties ar kategorisko imperatīvu: „tam jābūt tā un ne citādi“ t. i. tā, kā to jēdziens prasa. Vai tas iespējams, vai tas izdarāms, viņi nejaudājot. Tādēļ bieži notiekot, ka tautas mācītie spēki, profesori, akademiķi topot par valdošās šķiras ideologiem, zinātniskiem aizstāvjiem un līdz ar to par vēstures notikumu sagrozītājiem, par pārdzīvota, novecojuša uzskata sargātājiem jaunatnes masās. Tā tie neradot un neveicinot kulturu, bet nekulturu, neraugoties tiešamībai taisni acis, bet tīši gažām, tomēr gribot veidot un radīt to pēc savu iemīļoto jēdzienu liestas un mēroga. Nekāds brinums, ka viņu zinātne neesot nekas vairāk kā jēdzienu zinātne. Īstai, patiesai zinātnei jāradot visā gaišumā parādību, notikumu sakari.

Valdemārs mūs bridināja no tām saucamām populari zinātniskām brošūrām un no krievu studentu aizraušanās no tām, kā arī no zinātnes aklas dievīnāšanas. Viņi no tās cerot visu dzīves problēmu, visu pasaules misteriju raišīšanu un atklāšanu. Tās

esot iluzijas, pēc kuŗām jānākot, neizbēgami, rūgtai alošanās atziņai. Tādēļ bieži gadoties, ka universitātes sajūsminātākie audzēkņi vēlākā dzīvē, dabūjuši ēst no patiesas atzišanas koka, atmetot roku visiem agrākiem ideāliem, kā realā dzīvē nederīgiem, pat kaitīgiem. „Tiklab Jūsu profesori, kā arī Jūs paši dažbrīd pārāk daudz gaidat no zinātnes. Jūs aizmirstat viņas cilvēcisko raksturu, neņemot vērā, ka tā ir saistīta ar cilvēku atziņas robežām un formām. Tik drīzi viņa mūs no visa ļauna neatpestīs, kā to iedomājušies krievu slavenie kritiķi: Černiševskis, Beļinskis, Pisarevs, Dobroļubovs u. c.

Viņi man atgādina cilvēkus, kuŗiem trūkst relativitātes atziņas un sajūtas. Tiem piemīt īsts „Köhlerglauben“ uz zinātni, kā uz moderno mesiju, kā uz dievekli. Ta ir īpatnēja māņticība, kuŗai nepadodoties. Neaizmirstat, ka zinātne, kādu Jums ceļ priekšā no katedriem, nav vienmēr brīva, bezpartējiska, tā nekalpo vienmēr patiesībai. Dodu Jums padomu, cik tik iespējams pašiem visu pārdomāt, iztīrāt, pētīt“.

Daudz lasījis grieķu filozofus: Platonu un Aristotelu, kā arī Kāntu, Hegeli, Fichti, es ļoti vēlējos zināt, kā lūkojas Valdemārs uz šiem manis apbrīnotiem domātājiem. Atzīdams minēto vīru augstās filozofiskās dāvanas, viņš tomēr par tiem nekad neesot sajūsminājies. Turpretim angļu filozofu Bekonu, novum organum autoru, Valdemārs cildināt cildināja. Kad es viņam atbildēju, kā Bekona vienīgais nopelns ir induktīvās metodes atrašana, Valdemārs atcirta, ka šo „bleķi“ man varbūt esot iestāstījis mans filozofijas profesors. Bekons neesot nedz minētās metodes atrādējs, nedz viņas labākais iztīrītājs un pielietotājs. Jau Aristotels indukcijas paņēmienus pazinis un to ieteicis jaunu principu atrašanai. Bet neba Aristotels pirmais pielietojis induktīvo metodi. To zinājis un pratis jau Adams un Ieva paradīzes dārzā ēzdami

augļus no „laba un ļauna atzišanas koka“. Bekons esot uzlūkojis par zinātņu augstāko mērķi cilvēces labumu un labklājību, cilvēces bēdīgā stāvokļa uzlabošanu. Jāpabalsta un jāuzmudina visaugstākās inteligences, lai tās cenšas paplašināt cilvēka valdību pār materiju. Platons gribēja ar savu filozofiju padarīt cilvēkus pilnīgus, tikumīgus un nepanāca neka. Nicše vēlējas cilvēkus, vājos cilvēciņus, pārrādīt par pārcilvēkiem; Platons vēlējas gandrīz to pašu, proti, tos padarīt par dieviem.

Nevienam, ne otram panākumu nav bijis un arī, jādomā, nebūs. Bekons nemilēja nodarboties ar neiespējamībām. Tādēļ viņš sprauda sevim un cilvēcei sasniedzamus mērķus: gādāt par to, ka tiek apmierinātas cilvēka kā tāda vajadzības. Grieķu un romiešu filozofi pūlēt pūlējās ar savām mācībām darīt cilvēkus gudrus, tikumīgus. Bez šaubām, debešu augsts mērķis, bet taisni tādēļ nerasniedzams. Cenzdamies pēc visspožākām zvaigznēm, tie aizmirsas nobīdīt pie malas tos akmeņus un ērkšķus, kas vienmēr stāvējuši cilvēku progresa ceļā, tie pat neredzēja bedres savā priekšā, kādēļ ievainoja sev kājas un salauza kaulus tāns krizdami.

Platons pat medicīnai nepiešķīra nekādas lielas vērtības. Viņš pat domāja, ka likuma vienīgais mērķis: darīt cilvēkus tikumīgus. Bekons turpretim domāja, ka likumu mērķis ir darīt pilsoņus laimīgus, pieradinot tos pie labiem tikumiem.

Es cienu Bekona filozofiju sacīja Valdemārs, tādēļ ka tā piegriez lielu vēribu vispārderīgām, ka tā nemil tukšas tenkas, nenododas nekādām iluzijām.

Viņa neaizmirst cilvēku vajības, trūkumus, čulojošas vātis un trumus, tā nokāpj no Platona un Senekas augstumiem un sāsien pušumus, izgriez trumus, lej eļļu vātīs, vienu vārdu, tā rūpējās ir par cilvēka miesu, ir par viņa dvēseles mieru.

Bekons mudināja dabu dziļi aplūkot, pētīt un tadā kārtā ir cilvēci vedis pie visiem jaunlaiku atradumiem, kas padarījuši mūsu dzīvi tik plašu, bagātu un ērtu.

Jaunlaiku teknikai brīnumi dabas zinātņu panākumi un ieguvumi nav iedomājami bez Bekona filozofijas milzīgā iespaida.

Nevien Bekons, arī citi angļu filozofi, Adams Smits, Džons Stuarts Mils, Spensers bija Valdemāra garam un temperamentam tuvāki, nekā vācu filozofiskā skola. Hegeli viņš kritizēja gandrīz tik pat stingri un varbūt arī tikpat netaisni kā Šopenhauers. Kantu Valdemārs augsti cienīja kā domātāju, tāpat Platonu. Tikai jānožēlo, ka tas neesot darbojies citā virzienā, tadā, no kuŗa visai cilvēcei būtu cēlušies tādi labumi, kādus radījuši daudz vēlāk Bekona filozofiskais virziens. Ka Valdemāram izlikās smieklīgas šolastiku „Spitzfindigkeiten“, teologu dogmatiskie strīdīņi un vārdu cīņas, būs saprotams par sevi no augšām sacītā.

Cik es, četrus gadus ar Valdemāru satikdamies, varēju novērot, Valdemāra gars, būdams plašs un daudz aptverošs, tomēr nekad netiecās nedz metafiziskos augstumos, nedz metafiziskos dziļumos. Tas arī nebija radīts dialektiskām cīņām, nedz arī vingrināts šinī ziņā. Tas gāja vairāk plašumā, nekā dziļumā; mīlēdams plašumu, viņš nekad neizlaida pamatus zem kājām. Nodarboties ar zinātnēm sīkāk Valdemāram nekad nav bijis laika. Tadēļ taisni viņa pazinēji nevarēja diezgan izbrīnīties par viņa ārkārtējam zināšanām un viņa visai gaišiem, pareiziem uzskatiem dažnedažādās zinātņu nozarēs. Vismazāk Valdemārs pazina dabas zinātnes, jo tālaika skolās tās bija novārtā. Tomēr Valdemārs tās ļoti mīlēja. — Viņa sieva man stāstīja, ka kāds Maskavas universitātes fizikas profesors to aicinājis pie saviem eksperimen-

tiem, tādēļ ka Valdemāram esot bijušas ļoti oriģinēlas idejas. Reiz viņš tā aizrāvēs no kāda bīstama izmēģinājuma, ka aizmirsis piesargāt savas uzacis, kas tad arī nosvīlušas.

Nav šaubu, ka Valdemārs būtu arī zinātnes laukā guvis nevīstošus laurus, ja viņa prāts būtu uz tam tiecies. Jau ģimnazists būdams, viņš atradis matemātisku formulu, kuŗu daudz vēlāk attīstījis kāds Vācijas zinātņu doktors savā maģistra darbā. Bet Valdemāra gara kompass vēras uz citu pusi. Viņš nekļuva mācīts zinātņu virs, bet gan kas vairāk. Viņš iepūta savu garu, savu dvašu ne vis kādā zinātniskā teorijā, vai hipotezē, bet līdz tam nedzīvā, sastingušā latvju tautas ķermenī, patiesībā rupjā mālu pikā, un iededzināja tanī iekšējo dzīvību. Valdemārs ir savas tautas nacionalais reformators, jo viņš tai devis viņas nacionalo ticības apliecību, iedvesis to stipro cerību, kuŗa nabaga Lacaru — latvju tautu uzcēla no miroņiem. Pēc tam tikai sākās īstā, kuplā, spilgti vērdošā nacionalā dzīvība. Tautas gaišākos prātos, karstākās sirdīs, Valdemārs, līdzīgi Prometejam, iedzudinājis patriotisma uguni, kas, kļuvis par veselu ugunsgrēku, būtu aprijis Bermona bāndas, ja tās laikā nebūtu apāvušas zaķa pastalas. Valdemārs zinātnei nav devis jaunus ierosinājumus, bet Baltijā modinājis, radījis un vadījis kustību, kuŗai līdzīgas nav latvju tautas liktenīgās gaitās, nedz plašumā, nedz dziļumā, nedz sekmības un svarīguma ziņā.

Latvju nacionalā rakstniecība, nacionalā māksla, nacionalā armija un beidzot nacionalā neatkarīgā, brīvā Latvija iraid šīs kustības krāšņākie augļi un mūžam spožais vainags, viņas dievišķīgais fināls, viņas starojoša apoteoze, līdz ar to arī Valdemārs nedziestošs oreols.

Louizes fon Ramm pirmā satik- šanās ar Kr. Vlādemaru

jeb

Kā Valdemāra kundze iepazīnu- sēs ar savu nākamo vīru.

Satiekoties ar pavisam nevienādiem laulātiem pariem, mēs neviļus mēdzam sevi jautāt, kā šie anti-podi un antagonisti rāsā, temperamentos, uzskatos, tik atšķirīgi viens no otra varēja noslēgt mūža draudzību, kļūt par to „vienu dvēseli“ un „vienu miesu“, ko dēvē par katras laulības ideālu. Pavirši izskaidrotāji apmierinājās ar pazīstamo aforistisko gudrību: „Les extrêmes se touchent“, pretim grieķu pareizākiem uzskatiem: kā tikai līdzīgs apvienojās ar līdzīgu. Ja atskaitam gadījumus, kur precības notikušas aiz materiēliem, vai politiskiem aprēķiniem (piem. tā saucamās prāta — patiesībā, bieži neprāta-precības), vai kaislības reiboni, jaunības aizrautībā, tad dziļāki ieskatoties arī nesaderīgo personu dvēsēlēs, dažu labu reizi atrodam tur elementus tai psiholoģiskai parādībai, ko Ģete apzīmējis ar ķīmisko termiņu: „Wahlverwandschaft“.

Iepazīnies ar Valdemāru laulāto pāri, es gribot negribot jautāju sevi un arī citus, viņa pazinējus, kā varēja Louise fon Ramm iziet tautās pie „baura“

Valdemāra. Es tak zināju, ka tanī laikā „Fräulein fon Ramm“—Rīgas vecu vecās bagātās vācu patriciešu ģimenes atvase, līdz ar mātes pienu iezīdusi nicināšanu pret „bauru dienderu tautu“, jauna, skaista, apdāvināta, piemīlīga rakstura, — bijusi Rīgas labāko kavalieru dievināta, nopietnu precinieku apsēsta. Nebija manim ari nezinams, ka Louizes vecāki un viss lielais radinieku, draugu un labvēļu, tantu un onkuļu bars nebija taupījis nekādas pūles atrunāt skaisto „freileniti“, ģimenes lepnumu, kādu no Rīgas labākām partijām, no trii šausmīgas katastrofālas „mesalianses“. Jo mūsu tautas dēls jau toreiz bija vāciešu ienistākā persona: ļaunāks par Antikristu un Belcebulu.

Nedz es pats, nedz citi varēja manim šo mīklu izskaidrot. Prasīt pašu Valdemāra kundzi man ilgi nebija dūšas; cik reizes ari taisījos to darīt, katrreiz pašā pēdējā brīdī nevarēju pārdabūt pār lūpām attiecīgo jautājumu. Viņai piemita tāda „Vornehmheit“, kas nekādas intimitātes nepielaida. Apmēram kādu gadu pirms viņas nāves (viņa nomira 1914. gadā), kāpjot pa trepēm Morberga namā, (Vaļņu ielā) uz Valdemāra kundzes dzīvokli, satieku viņas ārstu, nesen mirušo Dr. Reinicu. Iejautājos no kurienes nākdami? „No Valdemāra kundzes“, skan atbilde. Kā viņai klājas? „Veselība stipri apdraudēta, artēriju pārkaļķojums pēdējā stādijā. Katru brīdī kāpjot pa trepēm uz augšu, tā var saļimt un beigties ar sirdstrieku“. Atvadījies no daktera, domīgs kāpjju tālāk. Nonācis pie kundzes dzīvokļa durvim saku sevī: „šoreiz jāiztauja, jeb Valdemāra kundze ņems mani mocošo, vēl vienmēr neatminēto mīklu līdzī kapā. Piezvanu, noņēmiens celt jautājumu, lai lūzt, vai plīst. Šoreiz vai nekad — ir mans lozungs. Valdemāra kundze saņem mani sēdēdama lielā atzveltnes krēslā.

Seja bāla kā arvien, mierīga, cienīga, mazāk dzīva kā citām reizēm, arī vēl tagad uzglabājusi daiļuma zīmes.

Apjautājies par nelaiķa fotografijām, kuŗas vēlējās dabūt, un tās saņēmis ar dažiem attiecīgiem paskaidrojumiem no kundzes puses, es itkā aprauju valodu, lūkojot taisni viņai sejā pētoši, jautājoši, tā kā Valdemāra kundze nevilus iebilst: „kāpēc Jūs tā manī raugaties?” — „Manim grūta sirds, gribētos Jums ko jautāt, bet neuzdriķstos, baidos, ka Jūs neizpildīsāt manu lūgumu.” — „Kāpēc Jūs tā domājat? Jūs tak Maskavā bijāt mūsu pastāvīgs un miļš viesis. Jautājat vien, atbildēšu, ja tik spēšu!

Tā iedrošināts laižu pār lūpām ilgi, ilgi sirdi loloto jautājumu: „Sakat, lūdzami, kā tas varēja notikt, ka Jūs ievērojamas Rīgas vācu patriciešu ģimenes bērns, būdama vēl jauna, savējo aizspriedumu valgos, varējat iemilēt vāciešu svāko, bistamāko pretinieku, „bauri“, jaunlatvieti, bez pajumtes, bez mantas, bez slavena vārda? Jūs tak toreiz vēl nevarējat nojaust sava vīra ģenialitāti, viņa gara dīzenību, uzminēt to milzīgo vēsturisko lomu, kuŗu viņš spēlējis Baltijas vācietības un latvietības likteņos?

Izteicis savu vēlēšanos, iespējami maigā minorā tonī, pukstošu sirdi gaidu atbildes. Kundzes seja mierīga, rāma, koncentrēta, acis stīvi raugās it kā nezināmās tāles. Tā vien liēkas, ka vecās kundzes atmiņa pūlas atslēgt kādas sen nevērtas durvis, kas ved telpās, kur glabājas sen-seno jūtu, jūtoņu un domu gravīras.

Pamazam seja top dzīvāka, acis spožākas. Lūpas atveras. Pār viņām slid lēni, apdomīgi, itkā no sirmās pagātnes dziļumiem, vārdi, kas atklāj manis kāroto noslēpumu. Klausos, veros, tiecos pēc tā kā sastindzis, bet visi mani prāti asi, saspīlēti līdz pēdējam, gatavi notvert un paturēt visu, ko dzirdēšu.

Pēc dažām nedēļām mūsu māja čum un kust no viesiem. Veci, jauni, damas, kungi, sadalījušies istabās, grupās, tērzē, pastāigājas. Es palidzu mātei un meitām ķēķī. Gandrīz visi lūgtie viesi jau klāt, tikai Valdemāra trūkst. Ienākusi ēdamistabā izdzirdu ārkārtīgu troksni, smiekļus, čalas bērnu istabā. Eju tos aprāt. Pie durvīm neviļus apstājos, apstulbināta no virpuļojošās bērnu drūzmas ap kādu melnu stāvu, kas gandrīz četrkāpus izmeties, bērnu uz muguras, laiž strauju riksi ap istabu. Piepeši pie durvīm, kur sastingusi raugos, manā priekšā pacelās plecīgs, slaiks virieša augums, dzirdu vārdus: „atļaujiet, godājamā jaunkundze, ka stādos Jums priekšā, mans vārds Valdemārs.“ Biju tā pārsteigta, ka pat aizmirsu roku pasniegt. Atjēgusēs, lūdzu viņu nākt pie citiem viesiem, pie lielajiem, šimbrīžam bērņus atstājot. Bet šie skaļi protestēja un negribēja laist jautro „onkuli“ vaļā. Laiciņu vēl patrakojis ar bērņiem, Valdemārs nāca manim līdz istabā, kur sēdēja garlaikodamās, pa lielākai daļai, tikai vecākās dāmas. Pēc priekšā stādīšanas Valdemārs tūliņ iejautājās pār kādu pilsētas jaunāko skandalkronikas atgadījumu. Dāmas nu ņēmās viena par otru dedzīgāki „svarīgo“ notikumu iztīrīt no visādiem redzes stāvokļiem. Valdemārs vainīgo aizstāvēja, liekulīgos apvainotājus humora un zobgalības pipariem un sāli apbērdams. Vecās kundzes un tantīņas atdzīvojās, sarunas ritēja strauji, asprātības dzirksteles sprēgāja ir no Valdemāra puses, ir no dažām jaunām mēlēm damu vidū. Smiekļi, kņada, jautrība beidzot kļuva tik liela, ka kungi no otras istabas sāka lasīties pie damu istabas durvīm, izzināt nerātņas ligsmības cēloņi. Izlietoju šo gadījumu, iepazīstināt tos ar Valdemāru, kas istabas vidū damu ielenkts, ko jocīgu stāstīja. Kungi saņēma Valdemāru ļoti vēsi, formeli, visai atturīgi. Tas Valdemāru nebūt neiebiedēja. Viņš griezās pie mana

brāļa ar kādu jautājumu, pilnīgi neitrālu, un tad ņēmas to iztirzāt. Tiklab vecie kā jaunie, it kā norunājuši, sākumā demonstratīvi klusēja. Bet kāds Valdemāra paradoks āriņi mierīgos, nosvērtos mājiniekus un viesus tā uztrauca, ka tie neizturēja un sāka iejaukties mana brāļa un Valdemārā diskusijā. Pēdējais prata savu tematu tā balansēt, griezt un grozīt, pacelt to tādā aktualitatē, ka iesākās visdzīvākās debātes. Valdemāra lokanais gars, humors, jautrais temperaments, sprēgāja, dzirkstījās un liesmoja tik apžilbinoši, ka es klausījās „itzt zur Statue entgeistert.“

Ja arī daudz kas, ko viņš runāja nebija manam meitenes prātam pilnīgi izprotams, es tomēr ar labpatiku ļāvu sevi aijāt un šūpot no Valdemāra burvīgās balss un valodas straumes. Dzirdi glāstīja tikama skaņu plūsma, mani skati vērās divainā viesu saulainajā seja. Viņa acis drīz ligsmi zibsnīja, drīz laipni nopietni raudzījās pretiniekā, sejas vaibsti darbojas līdzīgi; poze, gaita, kustības, runas veids tā atšķirās no maniem pazīstamiem, kā es raudzījos svešiniekā itkā ekzotiskā radījumā. Seja un skats izstaroja labsirdību un drošsirdību. No visa viņa auguma plūda manī itkā magnetiska strāva. Es nevarēju viņā nelukoties. Tikai kad mana māte pieskārs pie manas rokas, aicinādama mani un viesus pie galda, es atjēdzos no savāda burvīga sastinguma. Dzerot kafiju, valodas nekad neaprima, jo Valdemārs mācēja stāstīt tik daudz interesanta gan no Pēterburgas dzīves, gan no studentu gadiem, gan par jaunākiem notikumiem valstī un mūsu provincē, ka jautriba un omulība valdīja viesu starpā nepārtraukti.

Vidus punkts, ass, ap kuŗu viss griezās un riņķoja bija „homo novus“, bīstamais „Junglette“. Pēc kafijas ikviena grupa gribēja to dabūt savā vidū. Bērni ķērās viņam svārkos, vilka to uz savu istabu,

damas lūdza to joprojam ko pastāstīt par Pēterburgas „haute volée“ par aristokratēnu dzīvi, kungi vēlējas zināt, kāds vejš pūš noteicējās politiskās aprindās.

Valdemārs prata visiem tikami atbildēt, it īpaši bērniem. Nepazistu cilvēku, kas tā mācēja ar bērniem iztikt un ar tiem saprasties kā Valdemārs.

Kad viņš bija aizgājis, es jutu, ka viņš, līdzīgi Cezaram būtu varējis teikt: veni, vidi, vici (nācu, redzēju, uzvarēju).

Manas radnieces, un pazīstamās kundzes vēl ilgi pēc tam pārrunāja par „netto“, „liebenswürdig“o kungu. Virieši atzinās, ka baumas par lielo musinātāju un „bauernfängeru“ ir visai pārspīlētas, jo Valdemārs vēloties tikai tās reformas, kas zemei nepieciešamas, lai varētu uzplaukt rūpniecība, tirdzniecība un kuģniecība. Valdemārs likās uzvarējis visā līnijā, kā „Gesellschafters“.

Te Valdemāra kundze taisa gaŗu pauzi un tad uzsāk gurdā balsi, pilnu rezignācijas un grūtsirdības.

„Bet kad es darīju zināmu vecākiem, ka atraidīšu visus preciniekus, izņemot Valdemāru, tad sacēlās tāds uztraukums ir manā ģimenē, ir visās mūsu radnieku un pazīstamu aprindās, itkā es būtu kļuvusi ārprātīga, nolēmusi nonāvēties, vai izdarīt kādu ārkārtīgu kauna darbu“. —

Stāstītāja atkal apklust. Sejas izteiksme mainas, vaibsti atdzivojas, acis iezibas dzīvība. —

„Es laidu visu pār galvu, ir bārienus, ir paļas, ir lāstus, ir bridinājumus. Gaidīju pacietīgi, kamēr vētra stāsies un tad pateicu kategoriski, negrozāmi, nepārprotami: „Valdemāru, vai nevienu“. Mana mīlestība uzvarēja... Savu soli nekad neesmu nožēlojuse... Nu Jūs zināt, kā mani Valdemārs uzvarēja, kādēļ es pie viņa aizgāju“. Iestājās klusums. Nedrīkstēju to pārtraukt. Mēmi saķēru kundzes bālo roku. Manas lūpas neviļus pie tās pieskāras un ka vējas. Mēmi atvadījos un aizgāju. —

Krišjānis Valdemārs par sevi pašu.

Domājot par Valdemāru man neviļus nāk prātā Voltēra vārdi; „L'orgueil des petits consiste à parler toujours de soi; l'orgueil des grands est de n'en parler jamais“^{*)}. Gandrīz neiespējami, mazākais gaužam grūti bija piedabūt Valdemāru runāt par sevi, par saviem nopelniem, darbiem, upuriem, panākumiem un uzvarām. Tādās reizēs viņš bija pret iztaujātāju izvairīgs, atraidīgs, lakonisks pat līdz nepieklājībai. Ne man, nedz kādam citam, pat saviem vistuvākiem draugiem un domu biedriem Valdemārs nav bijis dvēsele ar durvīm līdz galam vaļā (душа на распахку). Viņa laulātā draudzene, no kuŗas gribēju izzināt šo to no Valdemāra intīmās dzīves, gan garīgās, gan ārējās, nejaudāja pie labākās gribas apmierināt manu ziņkārību. Manus jautājumus par Novgorodas koloniju lietu Valdemārs strupi noraidīja ar atbildi: „par šo jautājumu esmu sarakstījis veselu brošuru, lasat to, tur atradīsat visu, kas Jūs interesē“. Uz manu iebildumu, ka vēlētos no viņa mutes dzirdēt to, par ko brošura nerunā un nevarēja tanī laikā runāt, Valdemārs it kā vēlēdamies atkratīties no uzmācīgā jautātāja, atteica: „Nu labi, pastāstišu Jums kaut ko, kas manā grāmatā nestāv.“

Kad apmānītie un pret mani sakūditie kolonisti bija nonākuši Pēterpilī un nostājušies ķeizara ziemaspils priekšā, lai pret mani celtu vissmagāko apsūdzību, tiku atrauts no sievas slimības gultas, atbildes došanai. Dziļu izmisumu sirdī, asaras valdīdams, atvadījos no savas vārgi saslimušās jaunās sieviņas,

^{*)} Sikmanišu lepnums vienmēr runāt par sevi, dižvīru lepnums nekad nerunāt par sevi.

kuŗai nebiju varējis apgādāt kopēju. Jūs varat it labi iedomāties slimnieces uztraukumu, redzot, ka manim atsūtīts pakal ķeizara pils komendanturas ierēdnis dēļ apsūdzības, kas varēja beigties ar aizsūtīšanu uz Sibīriju, kā arī manas dvēseles sāpes pie domām, ka varu zaudēt to visdārgāko, kas man toreiz pasaulē bija. Tomēr manim izdevās rādīt ārēji tādu bravuru, aukstasinību un pašpaļāvību uz lietas izbeigšanu manim par labu, ka slimniece apmierinājās. Kad komendanturas telpās biju izgatavojis savu rakstisku atbildi uz celto apsūdzību, ar baigu sirds pukstēšanu sekoju pils komendantam, kad tas lasīja manas uzrakstītās rindiņas. Pēc dažiem jautājumiem, kuŗi viņu apmierināja, tas manim pasludināja, ka šimbrīžam varu iet. No prieka un aizkustinājuma pārpilnības tikko tikko nekritu augstajam ierēdnim pie kājām. Nomurminājis dažus nesaprotamus pateicības vārdus, kuŗus tas nemaz lāgā neuzklaustījās, es devos laukā, svaigā gaisā it kā spārnos. Pirmā doma bija: darīt kādu prieku nabaga cietējam. Izrādījās, ka manā kabatā bija uglabāties tikai viens vienīgs rublis. Par to nopirku pudēli vīna un dažas „kuchas“. Kā triumfators lepns un laimīgs devos tecīņiem mājās. Dzīvokli atslēgdams un tanī ieiedams tikai domāju, ka slimniecei ātrāki un miļāk pasniegt dāvanas un paziņot atsvabināšanas prieka vēsti. Lēni atveru viņas istabas durvis, sievas acis lūkojas mani bailīgā ziņkāribā. Sajūsmas uzplūdumā nevaru izrunāt ne vārda, bet kāda neredzama roka itkā mani grūstin grūž uz priekšu, speru drudžainā steigā vienu kāju, otru, ta kaut kur satīstās, es zaudēju līdzsvaru, kritu, pudele smagi atsitās pret grīdu, notinkšķ un viss saturs sarkanā plankumā plūst pār mazo grīdsegu, kuŗā bija sapinušās manas kājas. Izbijies, uz visām četrām, lūkojos sieviņas sejā. Bailes no tās izzudušas, to vietā manim staro pretim smaids, un beidzot atskan smieklji

par manu traģi-komisko stāvokli. Sāku arī es smieties, pat no priekiem raudāt. Pēc tam pavadījām skaistāko vakaru savā mūžā.

Sieva drīz izveseļojās, un es uz Sibīriju aizsūtīts netiku. Bet nedomājat, ka manim „Pasīlija“ nedraudēja. Ja man nebūtu bijuši krievu augstākās administrācijas aprindās uzticami draugi, Baltijas muižniecība būtu ir toreiz, ir vairākas reizas pēc tam, padarījusi mani pilnīgi nekaitīgu. Man jāliecina patiesībai par godu, ka tā nava taupījusi ne naudas, ne pāšu sava mērķa sasniegšanai. Man bija jāprot „lavierēt“, izlocīties, riņķus un cilpas mest kā nabaga zaķītim, kuņam dzenās pakal vesels suņu, piķieru un mednieku bars.

Savus skolas gadus Liepājas ģimnazijā Valdemārs atcerējās ar prieku. Cildināja savus labvēļus: mācītāju Kīnicu un tirgotāju Hagedornu. Par saviem skolotājiem Valdemārs atsaucās labvēlīgi un saudzoši. Matemātikas skolotājs bijis ar viņu mierā un izbrīnējies par kāda problema raisīšanu, par kuņu vēlāk kāds vācu docents ieguvis maģistra grādu. Ar grieķu valodas skolotāju tam iznākuši allažīņ strīdīņi par partikeli „te“ tulkošanu. Daudz viņam bijis jācieš no uzpūtīgajiem vācu muižnieku un pilsoņu dēliem, kas zobojušies par viņa gariem pelēkiem svārkiem un gariem matiem. Tērbatā nonākušam jau pirmajās dienās viņam nācies izcīnīt nopietnu disputu ar universitātes rektoru. Tam bijis paziņots, ka viņš uz sava dzīvokļa durvīm piestiprinājis vizītkarti ar uzrakstu: „Krišjānis Valdemārs, latvietis“. Dēļ tā vien viņu aicinājis uz taisnošanos bārgais augstskolas kungs. Tas viņam paskaidrojis, ka „ein gebildeter Lette ist ein Unding“, jo kas piesavinājis vācu kulturu, tas vairs latvietis nesot. Uz to Valdemārs atbildējis: „Labi, rektora kungs, bet ja es piesavināšos arī franču, un vēlāk,

varbūt, angļu, kulturu, sakat, vai tad es būšu īsta trijādība: vācietis-anglis-francis, vai kas cits, vai tomēr tikai latvietis? Par tādu atbildi sapicis rektors tikai iesaucies: „Jūs varat iet“.

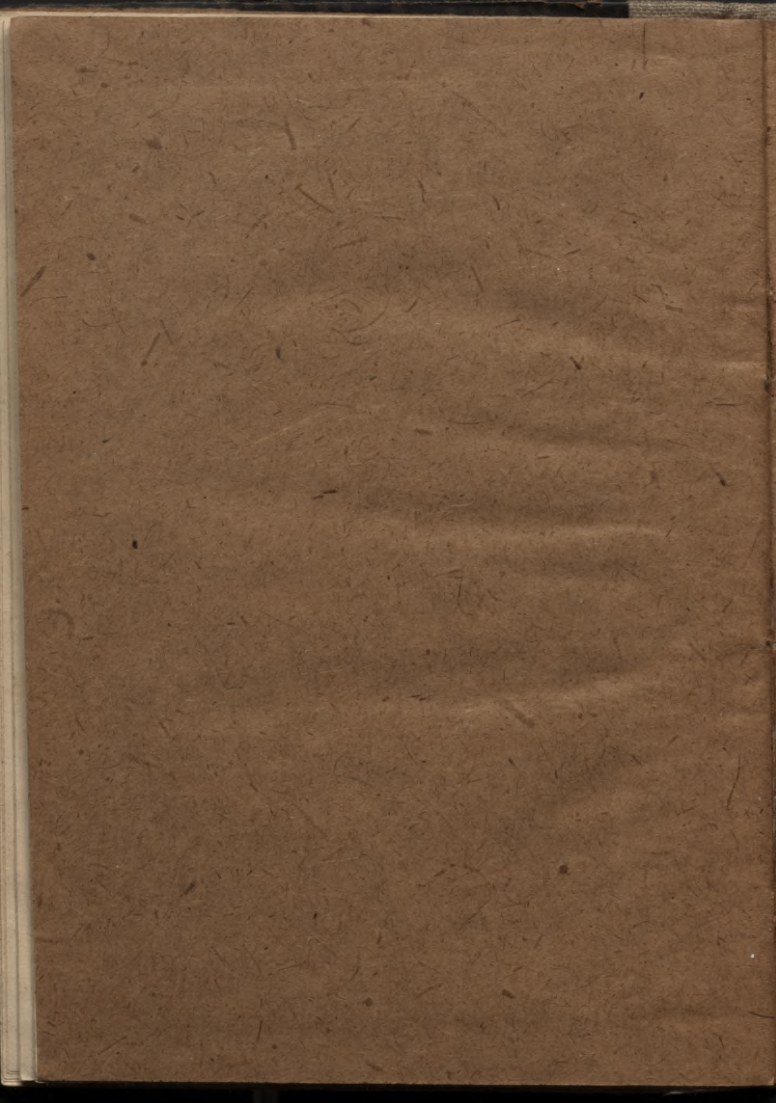
Kad tautsaimniecības profesors devis tematu par „zunftu“ nozīmi un labumiem, Valdemārs sarakstījis garāku apcerējumu, kurā ņēmies pierādīt, ka cuntes savu laiku jau pārdzīvojušas un tādēļ atmetamas kā kaitīgs viduslaiku atlikums, kā anachronisms, kas traucējot un kavējot tautas saimniecisko attīstību. Viņa darbu fakultate atzinusi par uzslavas cienīgu, bet vecais ekonomists, kas viņu, Valdemāru, milējis, asarām acīs sūdzējies un žēlojies, ka viņa mīlais skolnieks viņu ar saviem modernajiem uzskatiem ļoti apbēdinājis un apvainojis. Kā students tas iedraudzējies ar dažiem vāciešiem diezgan sirsnīgi, piem. ar Rammu, ar stud. jur. Henkuzenu (vēlāk slaveno advokatu Liepājā) ar Bilensteinu un citiem. Vistuvāk viņam kā cilvēks stāvējis kāds intelektuēli un etiski augsti vērtējams žīds, kuŗa vārda neatceros. Valdemārs tikai brīnījās, kāpēc šī ievērojamā personība pēc studiju beigšanas nav spēlējusi nekādu ievērojamu lomu. Tā laika profesori Tērbatā viņa fakultatē nava bijuši diža kalibra. Pret Valdemāru tie izturējušies labvēlīgi un vēlējušies, lai viņš paliek pie universitātes kā mācības spēks.

Ja vēl pieminēšu Valdemāra nostāstu par ceļojumu ārzemēs, uz kuriem viņš bijis sūtīts iepazīties ar kuģniecības apstākļiem un jūrskolām, tad būšu tā puslīdz lasītājiem sniedzis to, ko Valdemārs bija atradis par iespējamu manim, vienkāršam studentīņam, paust.

100975 baltis

45

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309024746